

Zorgen en kansen voor Bulgaren en
hun kinderen in kwetsbare positie

Beter in beeld

Een verkennend onderzoek in Zaandam-Oost, januari 2024

Samenvatting	4
1 Inleiding	8
2 Over dit onderzoek	10
2.1 Aanleiding	10
2.2 Doel	10
2.3 Methode	10
2.4 Gesprekken met professionals en inwoners	10
2.5 Participatief onderzoeksdeel	10
2.6 Aanpakken elders	11
2.7 Tussentijdse presentatie van de resultaten	11
2.8 Beperkingen van dit onderzoek	11
3 Bulgaarse arbeidsmigranten in Zaandam-Oost	13
3.1 Feiten en cijfers over Bulgaren in Nederland	13
3.2 Feiten en cijfers over Bulgaren in Zaanstad	14
3.3 Kwetsbaar voor uitbuiting via werk	17
3.4 Migratiepatronen	17
3.5 Integratie	19
3.6 Wantrouwen naar de overheid	22
4 De startpositie van Bulgaarse arbeidsmigranten	24
4.1 Gezondheid bij aankomst in Nederland	24
4.2 Opvattingen over de ontwikkeling van kinderen	25
4.3 Verwachtingen van zorg	25
5 Invloed van het leven in Nederland op gezondheid en welzijn	26
5.1 Hard werken en chronische stress	26
5.2 Onverzekerd zijn	28
5.3 Kennisgebrek over zorg- en welzijnsvoorzieningen	28
5.4 Communicatieproblemen	29
5.5 Praktische problemen	31
5.6 Misbruik en uitbuiting	31
5.7 Toenemende complexiteit	32
5.8 Extra oog voor mensen die geïsoleerd raken	33
6 Gezondheid en welzijn van Bulgaarse kinderen	35
6.1 Zorgen om de kansen van kinderen op lange termijn	35

6.2	Minder preventie en hulp	36
6.3	Onderwijs	37
6.4	Beschermende opvoedstijl met meerdere opvoeders	38
6.5	Schadelijk of horend bij de cultuur?	39
6.6	Kinderrechten	40
7	Opvattingen van Bulgaren over hun leven in Nederland	41
7.1	Niet thuis, maar meer kansen voor de familie	41
7.2	Stigma en discriminatie	41
7.3	Toekomst van de kinderen	42
7.4	Tevredenheid inzet sleutelpersoon	42
8	Knelpunten van professionals en sleutelpersonen	43
8.1	Tijdsinvestering en frustraties	43
8.2	Druk op professionals door ondermijning	43
8.3	Cultuurverschillen, cultuurrelativisme en cultuursensitief werken	44
8.4	Professionele eenzaamheid	45
9	Behoeften van professionals en sleutelpersonen	46
9.1	Een duurzame aanpak	46
9.2	Collectief handelen	46
9.3	Investeren in vakmanschap en cultuursensitief werken	47
9.4	Sleutelpersonen en informatiepunt Bulgaren	47
9.5	Informatie aan Bulgaren vanaf dag 1	48
10	Conclusies en aanbevelingen	49
10.1	Conclusie	49
10.2	Aanbevelingen	50
	Literatuur	53

Colofon

Dit rapport is een uitgave van Pharos Expertise Centrum Gezondheidsverschillen, januari 2024.
In opdracht van het Dagelijks Bestuur van Pact Zaandam-Oost (voorheen PACT Poelenburg).

SAMENVATTING

In de gemeente Zaanstad in het gebied Zaandam-Oost uiten steeds meer professionals in de zorg, het sociaal domein en het onderwijs hun zorgen over Bulgaarse arbeidsmigranten en hun kinderen. Het grootste deel van de Bulgaarse arbeidsmigranten zijn van Turks-Bulgaarse of Roma-afkomst. In Bulgarije leefden ze in armoede en ze zijn vaak laaggeschoold of analfabeet. In Nederland kampen ze met slechte woonomstandigheden, arbeidsuitbuiting, minder toegang tot voorzieningen en sociale uitsluiting. Dit zijn alle leefomstandigheden die ongezonde chronische stress geven (Pharos, 2021 & Pharos, 2022).

In opdracht van het Pact Zaandam-Oost heeft Pharos een verkenning uitgevoerd om meer zicht te krijgen op de gezondheid en welzijn van Bulgaren en hun kinderen in Zaandam-Oost. Onze verkenning bestond uit een deskresearch en een kwalitatief deel. In het kwalitatieve onderzoek hebben we gesproken met professionals uit de gezondheidszorg, het welzijn en het onderwijs, sleutelpersonen, Bulgaarse arbeidsmigranten en andere inwoners. In de wijken, Poelenburg, Rosmolenwijk en Peldersveld, participeerden we in bijeenkomsten en bezochten we verschillende plekken in de wijk om in contact te komen met Bulgaarse inwoners. Tot slot hebben we ons verdiept in de lokale aanpakken rond arbeidsmigranten in Den Haag en Rotterdam en spraken we met programmaleiders en sleutelpersonen in die steden.

De verkenning schetst een beeld van de situatie in de wijken zoals deze ervaren wordt, en is niet bedoeld als waarheidsvinding. Daarvoor is dieper, ander type onderzoek nodig. De leefsituatie waarin Bulgaarse migranten en hun kinderen zich bevinden is schrijnend en dit heeft een negatieve impact op de sociale basis in de wijk en in het professionele veld. We onderschrijven dus de zorgen zoals ze aan ons zijn geuit en die aanleiding waren voor het uitvoeren van deze verkenning.

De situatie vraagt om de stappen, specifiek gericht op kwetsbare arbeidsmigranten en hun kinderen, die vanuit Pact Zaandam-Oost al worden gezet: beter in beeld brengen wat er speelt, de inrichting van een Bulgaars informatiepunt en structurele veranderingen in gang zetten met een integraal plan van aanpak. Het is belangrijk om integrale aanpak goed te benutten, omdat verbetering van gezondheid en welzijn alleen slaagt wanneer de achterliggende problemen in samenhang worden aangepakt. Onze aanbevelingen zijn geformuleerd vanuit het expertise gebied van Pharos, te weten zorg en welzijn. De daadwerkelijke oplossingen liggen bij het verbeteren van leefomstandigheden met als prioriteit de aanpak van malafide praktijken zoals uitbuiting via werk en wonen.

Bulgaarse arbeidsmigranten in Zaanstad werken vooral in het midden- en kleinbedrijf en zijn vaak afhankelijk van Turkse en Bulgaarse tussenpersonen voor werk en huisvesting (Engbersen et al., 2011). Dit maakt ze kwetsbaar voor uitbuiting. Er is sprake van wantrouwen jegens de Bulgaarse overheid en publieke instanties, wat zich vertaalt naar de Nederlandse situatie (KIS, 2021). Bulgaren hebben doorgaans weinig kennis over de Nederlandse samenleving, aangezien ze geen inburgeringsplicht hebben of verplichte taallessen moeten volgen (SCP, 2013). Professionals constateren een mismatch tussen normen die gangbaar zijn in Nederland en die van de Bulgaarse migranten. Bulgaren focussen zich vooral op het eigen familieleven en het behoud van gewoonten en de familiecultuur. Ze hechten zich sterk aan traditionele Bulgaarse opvattingen over onderwijs en opvoeding, en sommige tradities worden onder invloed van de grootouders in stand gehouden. Als Bulgaren naar Nederland komen, kampen ze al met diverse gezondheidsproblemen, zoals overgewicht, een slecht gebit, bloedarmoede of suikerziekte. Ze hebben beperkte basiskennis over gezondheid en moeite met het begrijpen van de relatie tussen leefstijl en gezondheid. Dit maakt het bespreken van gezondheidsproblemen lastig. Medische professionals zien veel zelfmedicatie en merken op dat Bulgaren het concept preventieve gezondheidszorg niet goed begrijpen.

Verschillende leefomstandigheden zijn van invloed op de gezondheid en het welzijn van Bulgaarse arbeidsmigranten in Nederland. Zij besteden veel tijd aan hard werken en de lichamelijke zware arbeid en hun slechte woonsituatie dragen bij aan gezondheidsklachten en chronische stress (Pharos, 2022). Veel Bulgaren zijn onverzekerd, waardoor ze minder gebruikmaken van de Nederlandse zorg. Sommigen zijn zich niet bewust van de noodzaak van een zorgverzekering en maken onverzekerd gebruik van zorg. Anderen reizen naar Bulgarije voor een bezoek aan een arts of doen aan zelfmedicatie. Wanneer ze wel gebruikmaken van de Nederlandse gezondheidszorg, doen ze soms een onredelijk beroep op professionals. De toegankelijkheid van de zorg wordt belemmerd door de taalbarrière en het wantrouwen jegens zorgprofessionals bemoeilijkt een effectieve communicatie (Pharos, 2022). Andere barrières zijn het gebrek aan tijd en de slechte bereikbaarheid van veel Bulgaarse arbeiders.

Bulgaren zijn kwetsbaar voor uitbuiting op de arbeidsmarkt via malafide netwerken. Ze worden vaak illegaal gehuisvest en betalen dan extreem hoge huren. Zogenaamde 'boekhouders' maken misbruik van hun vertrouwen, wat soms leidt tot financiële problemen. Sommige Bulgaren raken steeds dieper in de problemen door hoge schulden en onjuist gebruik van voorzieningen, zoals toeslagen. Extra aandacht is nodig voor mensen die sociaal buitengesloten worden. Het gaat dan bijvoorbeeld om mensen met een licht verstandelijke beperking of kwetsbare ouderen die leven onder de armoedegrens.

Kinderen van Bulgaarse ouders hebben minder kansen in het leven. Gemiste zorg begint al in de zwangerschap, met laat in beeld komen bij de verloskundige en onbekendheid met de kraamzorg (Pharos, 2023). Ouders maken minder gebruik van preventieve voorzieningen als Jeugdgezondheidszorg (Forum, 2014b). Kinderen komen vaak met een taal- en/of ontwikkelingsachterstand voor het eerst op school. Ouders zijn zich weinig bewust van de leerplichtregels en hebben moeite met de communicatie met de school (KIS, 2016).

Sommige professionals maken zich zorgen over de strikte opvoeding in met name Roma-gezinnen. Ook is er bezorgdheid over schendingen van kinderrechten, met signalen van leerplichtige meisjes die al fulltime aan het werk zijn of minderjarigen die uitgetrouwde worden. Maar ondanks deze zorgen wordt over het algemeen gezien dat de zorg in Bulgaarse gezinnen warm is. Bulgaarse ouders streven naar bescherming van hun kinderen, waarbij ze onderwijs soms als minder relevant beschouwen voor een goede toekomst.

Professionals in Zaandam-Oost signaleren verschillende knelpunten in het werken met Bulgaren. Zij besteden veel tijd aan Bulgaren met lage basisvaardigheden, wat leidt tot herhaalde uitleg en begeleiding. Het constant herhalen van informatie en het helpen van mensen kost tijd, wat frustratie en gevoelens van isolement bij professionals veroorzaakt. Professionals begrijpen soms het gedrag van Bulgaren niet vanwege verschillen in normen, opvattingen en communicatiestijlen. Ook voelen ze zich vaak machteloos wanneer ze geconfronteerd worden met de schokkende situaties waarin veel Bulgaren leven. Er is een gebrek aan een gezamenlijke visie op migratie en cultuursensitief werken, wat leidt tot verschillende benaderingen door professionals. Een gezamenlijke reflectie en een collectief handelingsperspectief ontbreken. Veel professionals ervaren hierdoor professionele eenzaamheid.

Professionals hebben behoefte aan een langdurige aanpak die zich richt op de uitdagingen op verschillende domeinen. Ze willen een aanpak die gericht is op de toekomst van Bulgaarse kinderen, waarbij de lokale overheid een duidelijke rol speelt en zorgt voor voorspelbaarheid en transparantie. Er is behoefte aan een gedeelde visie op cultuursensitief werken, de problematiek van Bulgaren en

hoe collectief te handelen. Professionals willen beter op de hoogte zijn van elkaars werk, succesvolle initiatieven en expertise, waardoor meer samenhang ontstaat en ze elkaars werk kunnen aanvullen. Er is vraag naar duurzame investeringen in cultuursensitief werken, inclusief trainingen en multidisciplinaire intervisiebijeenkomsten. Samenwerking met ouders is belangrijk om inzicht te krijgen in hun behoeften en om de dialoog over opvoeding aan te gaan. Professionals zien ook de meerwaarde van Bulgaarse sleutelpersonen en vinden het nuttig om de dienstverlening van het bestaande informatiepunt Bulgaren uit te breiden.

Professionals en sleutelpersonen benadrukken de noodzaak om Bulgaren vanaf hun aankomst in Zaanstad goed te bereiken en te informeren over het leven en de voorzieningen in Zaanstad-Oost. Er wordt gepleit voor informatie in het Bulgaars bij inschrijving in de gemeente en het aanspreken van mensen op andere plekken in de wijk.

Aanbevelingen

Op basis van deze verkenning doen wij de volgende aanbevelingen:

1 **Ontwikkel een duurzame, integrale aanpak:**

- Benut de langdurende integrale aanpak over de beleidsvelden heen, zoals het PACT (2024-2044) beoogt bij een specifieke aanpak gericht op kwetsbare arbeidsmigranten.
- Trek samen op vanuit verschillende (beleids)velden zoals armoedebestrijding, onderwijs, huisvesting, werk, inkomen, veiligheid en ruimtelijke ordening omdat dan ook de gezondheid van arbeidsmigranten en hun kinderen daadwerkelijk kan verbeteren.
- Geef prioriteit aan inschrijving van arbeidsmigranten in het BRP en de aanpak van ondermijnende praktijken met betrekking tot wonen en arbeid.

2 **Zorg voor explicitering van wat er echt speelt:**

- Bied meer duiding van signalen over de opvoedcontext van kinderen om onrust en onveiligheid te voorkomen.
- Zorg voor betekenisgeving en opheldering van die signaleren in samenwerking met vertegenwoordigers uit de gemeenschap om afstand tussen groepen (verder) te voorkomen.

3 **Richt de samenwerking tussen formele en informele zorg goed in:**

- Werk samen met personen en organisaties die de gemeenschap goed kennen en voldoende ingangen hebben. Richt de samenwerking samen in.
- Identificeer potentiële sleutelpersonen, bied hun opleiding en training aan, en organiseer intervisie en een duurzame samenwerking.

4 **Ontwikkel een gebiedsgericht collectief (handelings)perspectief met professionals en sleutelpersonen:**

- Zorg dat professionals en sleutelpersonen zich gezien voelen, elkaar zien en optrekken vanuit eenzelfde visie zodat ze samen meer verschil kunnen maken voor de mensen waar het om gaat.
- Maak ruimte vrij voor professionals om multidisciplinair te kunnen samenwerken aan de specifieke vraagstukken rondom arbeidsmigranten.
- Ontwikkel een handelingskader voor het omgaan met signalen van complexe problematiek als gevolg van ondermijning of uitbuiting, en bied ondersteuning aan door een netwerk van cultuursensitieve specialisten.

- Creëer een klimaat van kennisuitwisseling, ondersteuning en intervisie als randvoorwaarden voor verdieping van professioneel vakmanschap.
- Train nieuwe professionals in de basis van het vakmanschap dat nodig is in de wijk. Betrek daar ook huidige professionals bij die ervaring hebben met deze specifieke doelgroep.

5 Gedifferentieerde inzet op preventie en inburgering van Bulgaarse inwoners:

- Ontwikkel activiteiten op maat voor Bulgaren gericht op inburgering en bied een collectief aanbod over leven, opvoeden en opgroeien in Nederland.
- Onderzoek hoe Bulgaren te betrekken bij activiteiten die bijdragen aan inburgering.
- Onderzoek welke preventie programma's in Bulgarije werken en of deze te vertalen zijn naar de Nederlandse context.

6 Investeer in regionale en landelijke samenwerking:

- Werk samen met steden als Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht om van elkaar te leren, beleid af te stemmen en voor stevige samenwerking met het Rijk.

1 Inleiding

De centrale doelstelling van het Pact Zaandam-Oost is het verbeteren van de kansen voor kinderen in Zaandam-Oost. Om dit te bereiken investeren de samenwerkingspartners van het Pact niet alleen in de kinderen en hun ouders, maar ook in de context waarin ze opgroeien: de woningen, de fysieke leefomgeving en de veiligheid. Met het Pact wordt al ruim drie jaar gewerkt aan een gebiedsgerichte aanpak in twee wijken van Zaandam-Oost: Poelenburg en Peldersveld (Pact Zaandam-Oost, 2024). In de gemeente Zaanstad, waar Zaandam-Oost onder valt, groeit het aantal zorgelijke signalen over Bulgaarse arbeidsmigranten en hun kinderen. De toename van het aantal Bulgaarse arbeidsmigranten geeft ook druk op de wijk in zijn geheel, op de sociale basis in de wijk en op de voorzieningen, wat mogelijk gevolgen heeft voor de andere kinderen in de wijk.

De signalen hangen samen met kwetsbaarheden bij de Bulgaarse arbeidsmigranten zelf (interne kwetsbaarheden) en met kwetsbare omstandigheden waarin ze leven (externe kwetsbaarheden). Er is regelmatig sprake van een grote afstand tot de professionals in de wijken. Interne kwetsbaarheden zijn bij Bulgaren al aanwezig wanneer ze naar Zaanstad komen. Het gaat met name om Turkse Bulgaren en Bulgaren met een Roma-achtergrond, die in Bulgarije in armoede leefden, een kwetsbare gezondheid hebben en laaggeschoold, soms analfabeet, zijn. Wanneer zij naar Zaanstad komen, zijn zij niet geïnformeerd over de samenleving waarvan zij deel gaan uitmaken en over de vaardigheden en verantwoordelijkheden die die samenleving van hen vraagt. Externe kwetsbaarheden die meespelen in Zaanstad zijn slechte woonomstandigheden, arbeidsuitbuiting, een slechte toegang tot voorzieningen en sociale uitsluiting. Dit zijn alle leefomstandigheden die ongezonde chronische stress geven (Pharos, 2021).

Bulgaarse migranten komen naar Zaanstad om daar te werken of om in te trekken bij familie. Het migratiepatroon van de groep als geheel is grillig. Het vermoeden is meer dan sterk dat een groot deel (50 tot 60%) niet in de Basisregistratie Personen of de RNI (registratie niet-ingezetene) staat (PactZaandam-Oost, 2024 & Forum, 2014b)¹. Een groot deel van hen neemt kinderen mee naar Zaanstad, of krijgt er kinderen. Men vestigt zich meestal in de wijken van Zaandam-Oost. Een deel van de kinderen staat niet ingeschreven, een ander deel wel. Kinderen gaan hier doorgaans naar school, maar sommige kinderen doen dat niet. Een deel van de kinderen pendelt op en neer tussen Bulgarije en Nederland of verhuist een aantal keer binnen Zaanstad.

De zeer kwetsbare positie van een deel van de Bulgaren in Zaandam-Oost maakt het lastig om de doelstellingen van het Pact te laten aansluiten op de behoeften van deze groep volwassenen en kinderen. Het vergt een aanpak op maat binnen de bredere aanpak van het Pact. Daarvoor is het nodig om zicht te krijgen op wat er speelt en hoe een structurele aanpak kan werken.

¹ Dit is een inschatting op basis van wat andere gemeenten zien, onderzoek en gesprekken met onderzoekers en professionals tijdens onze verkenning in Zaandam-Oost (PactZaandam-Oost, 2024 & Forum, 2014b).

De partijen van het Pact hebben daarom aan Pharos gevraagd om meer inzicht te geven in de leefomstandigheden van de Bulgaarse kinderen en hun ouders en de gevolgen daarvan voor de opgroeikansen op het gebied van gezondheid en welzijn. Ook is ons gevraagd om te adviseren hoe de kansen voor kinderen vergroot kunnen worden.

Veel inwoners en professionals in Zaanstad hebben ons inzage gegeven in de ingewikkelde problematiek waar ze dagelijks mee te maken hebben. We danken al onze respondenten hartelijk voor het delen van hun kennis en hun ervaringen. En we hopen dat dit rapport bijdraagt aan het verbeteren van de lokale situatie.

2 Over dit onderzoek

2.1 Aanleiding

In Zaanstad groeien de signalen over problemen met Bulgaarse inwoners. Pact Poelenburg en Peldersveld (inmiddels Pact Zaandam-Oost) wil meer inzicht in de achtergronden en de leefwereld van deze groep en dit vraagstuk.

2.2 Doel

Doel van het onderzoek was om zicht te krijgen op de (kansen op) gezondheid en welzijn van Bulgaren en hun kinderen in de wijken van het Pact Zaandam-Oost in relatie tot hun leefomstandigheden.

2.3 Methode

Pharos heeft deskresearch en verkennend kwalitatief onderzoek gedaan. We spraken met professionals, sleutelpersonen, Bulgaarse arbeidsmigranten en andere inwoners. En we participeerden in de wijken in Zaandam-Oost, waar we spontaan met mensen in gesprek gingen.

2.4 Gesprekken met professionals en inwoners

We hebben gesproken met zes medische professionals, zes professionals uit het sociaal domein en zes professionals uit het onderwijs. Ook spraken we met vijf adviseurs met een Bulgaarse achtergrond en met acht Bulgaarse inwoners over hun leven in Zaandam. De gesprekken waren één-op-één of in twee- of drietallen. Met sommige mensen spraken we meerdere keren. In totaal ging het om 37 gesprekken. De duur van de gesprekken varieerde van 30 minuten tot 3,5 uur.

In het rapport zijn citaten opgenomen. Om de anonimiteit van respondenten te waarborgen, hebben we ervoor gekozen drie termen te gebruiken als verwijzing naar de persoon die de uitspraak deed:

- **Professional:** een professional in het sociaal domein, het medisch domein of in het onderwijs.
- **Sleutelpersoon:** iemand die in een brugfunctie werkt, omdat hij of zij de taal spreekt van de Bulgaarse inwoners en vanuit een vertrouwensrelatie met hen werkt.
- **Bulgaarse respondent:** een man of een vrouw van Bulgaarse afkomst met wie we spraken.

2.5 Participatief onderzoeksdeel

Tijdens het participatieve deel van het onderzoek hebben we ons enerzijds op Bulgaarse inwoners gericht en anderzijds op professionals. Dit was een belangrijk deel van ons onderzoek, omdat de context van de wijk cruciaal is voor het duiden van de informatie uit de gesprekken. Een andere reden

was dat de vorm 'interview' niet goed bleek te werken voor Bulgaarse inwoners: aangezien zij in de interviews vaak sociaal wenselijke antwoorden gaven, wilden we horen en zien wat zij in andere settingen en situaties vertelden.

We participeerden daarom in bijeenkomsten en bezochten verschillende plekken in de wijk. Zo namen we deel aan drie informatie-/inloopbijeenkomsten voor Bulgaren en aan twee werkbezoeken aan Zaandam-Oost door landelijke partijen (de adviescommissie demografie 2050 en partners uit de landelijke aanpak Leefbaarheid en Veiligheid in de wijk). Ook waren we aanwezig bij ondersteunende gesprekken en hulpverlening aan Bulgaarse inwoners en spraken we met inwoners in de buurthuizen, in de supermarkten, bij de bushaltes en in de trein. We gingen af op signalen in aangrenzende wijken om te kunnen vergelijken en om meer zicht te krijgen op het zorggebruik door Bulgaarse arbeidsmigranten daar.

2.6 Aanpakken elders

Tot slot hebben we ons verdiept in de lokale aanpakken rond arbeidsmigranten in Den Haag en Rotterdam en gesprekken gevoerd met de programmaleiders in die steden en met Bulgaarse en Poolse sleutelpersonen die bij die lokale aanpak betrokken waren.

2.7 Tussentijdse presentatie van de resultaten

We hadden regelmatig contact met de programmadirecteuren en presenteerden driemaal de tussentijdse resultaten aan de Pact-leden, te weten in juni, juli en november 2023.

2.8 Beperkingen van dit onderzoek

Dit onderzoek gaat over Bulgaarse arbeidsmigranten en hun kinderen die problemen tegenkomen en om wie er zorgen zijn. Deze groep is niet representatief voor de Bulgaarse groep in zijn geheel. In het onderzoek hebben we vooral knelpunten en problemen in kaart gebracht, en minder gekeken naar de Bulgaren met wie het goed gaat. De groep die geen grote problemen heeft, komt minder in beeld bij hulpverleners, en wordt in dit onderzoek niet belicht. Zij kunnen echter wél onderdeel zijn van de oplossingen en komen wel aan bod in onze aanbevelingen.

Daarnaast verwachten we dat een groep Bulgaarse arbeidsmigranten met zeer ernstige problematiek onder de radar blijft. Die groep hebben we niet kunnen spreken. We hebben verschillende verhalen gehoord over Bulgaren die uitgebuit worden door criminele netwerken. Het effect van ondermijning, criminaliteit die vermengd is met legale bedrijven en diensten, is een publiek geheim in Zaandam-Oost. Dit is zorgelijk, heeft bovendien een effect op de veiligheidsbeleving in de wijk, leidt tot normvervaging en heeft impact op gezondheid en welbevinden.

Tot slot viel ons tijdens dit onderzoek op dat respondenten relatief vaak correcties aanbrachten in de letterlijk uitgeschreven interviews. Meestal ging het om nuancering van negatieve uitspraken. Die aanpassingen leiden ook tot vertekening. Ons onderzoek richt zich op de groep die baat heeft bij duurzame ondersteuning vanuit het zorg- en sociaal domein. We kunnen dus geen conclusies trekken over de hele gemeenschap.

Dit onderzoek was verkennend van insteek en beperkt in tijd en middelen. Die tijd hebben we zo zorgvuldig mogelijk gebruikt, maar er zijn nog veel onbeantwoorde vragen. Zie daarvoor onze aanbevelingen.

3 Bulgaarse arbeidsmigranten in Zaanadam-Oost

3.1 Feiten en cijfers over Bulgaren in Nederland

De groep Bulgaarse arbeidsmigranten die naar Nederland komt, groeit sinds 2014 flink. Deze groei hangt samen met het toetreden van Bulgarije tot de Europese Unie in 2007 en de afschaffing van de tewerkstellingsvergunning per 1 januari 2014, toen Bulgarije toetrad tot de Europese Economische Ruimte (EER) (CBS, 2022). In Nederland is er veel laaggeschoold werk te doen dat beter betaald wordt dan arbeid in Bulgarije en dat trekt deze arbeidsmigranten aan (Inspectie sociale zaken en werkgelegenheid [SZW], 2021).

Het leven in Bulgarije is voor burgers op sociaaleconomisch gebied al decennia lang slecht; de lage lonen, de hoge prijzen voor levensonderhoud en de hoge werkloosheid zorgen voor chronische armoede onder delen van de bevolking. Het risico op armoede is voor Bulgaarse kinderen hoger dan gemiddeld in Europa (IMF, 2020). Het is voor Bulgaren aantrekkelijk om in Nederland te komen werken, omdat met name de Turkssprekende Bulgaren steeds uitgebreidere netwerken hebben in Zaanstad, Den Haag en Rotterdam en de lonen vele malen hoger liggen; bovendien zijn inburgering en een taalexamen (voor hen) niet verplicht (Engbersen et al., 2011 & SCP, 2013).

Bulgaarse netwerken in Nederland: kettingmigratie

Voor Bulgaren spelen vooral informele, sociale netwerken een belangrijke rol bij het vinden van werk en een woning in Nederland: 60% van de Bulgaren gaf in onderzoek aan werk gevonden te hebben via vrienden of familie die al in Nederland woonden (Engbersen et al., 2011). Die migratie via informele netwerken heet kettingmigratie. Bulgaarse arbeidsmigranten werken in Nederland vaak voor een Turkse werkgever. De aanwezigheid van Turken in Nederland lijkt Bulgaren aan te trekken om hier te komen werken (Sociaal en Cultureel Planbureau [SCP], 2013).

Het aantal Bulgaren dat in de Basisregistratie Personen (BRP) ingeschreven staat, steeg tussen 2018 en 2023 van 30.899 naar 54.918 (Centraal Bureau voor de Statistiek [CBS], 2023). Van deze geregistreerde Bulgaren weten we dat de meesten in Den Haag wonen (13.400), gevolgd door Amsterdam (5920) en Rotterdam (4440). Met 2110 ingeschreven Bulgaren volgt Zaanstad op de vierde plek (Kennissplatform Inclusief Samenleven [KIS], 2022).

In Zaanstad is het aantal Bulgaarse arbeidsmigranten in de afgelopen vijf jaar meer dan verdubbeld, van 792 personen in 2017 naar 1783 personen in 2022 (Onderzoek & Statistiek Zaanstad, 2022).² Toch is het onmogelijk om te zeggen hoeveel Bulgaren er in Zaanstad verblijven: vermoedelijk is de helft van hen niet ingeschreven in de BRP. Dit heeft tot gevolg dat er een grote groep Bulgaren in Zaanstad (en in Nederland) verblijft waarop we geen zicht hebben. Een goede basisregistratie is een voorwaarde om zaken als uitbuiting, fraude en andere misstanden terug te dringen (Vereniging van Nederlandse Gemeenten, 2020).

Inschrijving in de Basisregistratie Personen

Mensen die korter dan vier maanden in Nederland verblijven, kunnen zich inschrijven als niet-ingezetene in de BRP, ook wel bekend als 'registratie niet-ingezetene' (RNI). Wanneer iemand langer dan vier maanden in Nederland verblijft, is inschrijven in de BRP verplicht. Na de inschrijving wordt er direct een Burgerservicenummer (BSN) verstrekt. Een BSN is bijvoorbeeld nodig voor het aanvragen van een zorgverzekering of een DigiD. Een DigiD is weer nodig voor het regelen van toeslagen, doen van belastingaangiften, inzien en regelen van overheidszaken, indienen van zorgdeclaraties, etc.

Bij een RNI-inschrijving wordt naast persoonsgegevens zoals naam, geboortedatum, geslacht en nationaliteit ook het woonadres in het buitenland geregistreerd. Hierdoor is vaak onbekend op welk adres een arbeidsmigrant in Nederland verblijft (Rijksoverheid, 2024b).

3.2 Feiten en cijfers over Bulgaren in Zaanstad

Al sinds achttien jaar komen er (Turks-)Bulgaren naar Zaanstad vertelden respondenten ons. Zij werkten aanvankelijk bijvoorbeeld bij Albert Heijn of Verkade, meestal samen met Turkse arbeidsmigranten. Sinds tien jaar groeit de groep laaggeletterde en ongeletterde arbeidsmigranten in Zaanstad. Het zijn Turks- en Bulgaarsspreekende Bulgaren met een Turks-Bulgaarse of Roma-achtergrond. Ze werken met name voor Turkse en Bulgaarse tussenpersonen in het midden- en kleinbedrijf of zijn zzp'er. Enkel van hen werken via uitzendbureaus (Engbersen et al., 2011). Veel van deze mensen bevinden zich in Bulgarije in een kwetsbare positie. Ze vormen in hun land van herkomst de armste groepen en leven daar al decennia in armoede (zie het kader 'Welke groepen Bulgaarse arbeidsmigranten kunnen we onderscheiden?'). Ze volgen minder en korter onderwijs dan andere Bulgaren. Veel van hen ervaren problemen als discriminatie en sociale uitsluiting (Seidler et al., 2019).

² Er is een verschil in de cijfers weergegeven door de KIS Wijkmonitor (KIS, 2022) en Onderzoek & Statistiek Zaanstad (2022). Volgens de KIS Wijkmonitor stonden er 327 personen meer ingeschreven in de BRP dan volgens Onderzoek & Statistiek Zaanstad.

Van de 1783 ingeschreven Bulgaren in Zaanstad is 51% man en 49% vrouw. 1277 van hen wonen in Zaanstad-Oost (72%), 506 wonen elders in Zaanstad (28%). 83% van de Bulgaren in Zaanstad is tussen 18 en 64 jaar en valt dus in de leeftijdsgroep waarop mensen participeren in arbeid. Opvallend is dat bijna de helft (46%) van de Bulgaarse huishoudens in de gemeente uit een stel met kind(eren) bestaat. Daarnaast staan in vergelijking met andere inwoners relatief veel Bulgaren op een adres ingeschreven waar vijf of meer personen wonen. Nogmaals, we weten dat een grote groep Bulgaren niet ingeschreven staat; de cijfers geven dus een vertekend beeld (Onderzoek & Statistiek Zaanstad, 2022).

“De mensen die teruggaan vormen een klein percentage, de meeste mensen willen dus blijven. De mensen die hier illegaal zijn willen hun toekomst opbouwen in Bulgarije. Die komen hier werken, sparen, willen zo min mogelijk uitgeven en gaan dan weer terug naar Bulgarije.”
Bulgaarse respondent

“Heel vaak hebben mensen in Bulgarije een eigen huis of appartement. Dus je laat dat achter en je moet beginnen van onder nul, puur omdat je hier beter eten kan krijgen, betere kleren kan krijgen, boeken kan krijgen voor je kind. Geld is niet alleen om luxe artikelen te krijgen. Je kan je kind niet alleen opvoeden met eten en een dak boven zijn hoofd. Je wil je kind iets meer bieden, ook aan ontwikkeling.” Sleutelpersoon

Veel Roma en Turkse Bulgaren hebben weinig vertrouwen in de Bulgaarse overheid en in publieke instanties. Roma wonen vaak in tijdelijke wijken en lopen het risico door de Bulgaarse overheid verplaatst te worden. Voor Turkse Bulgaren geldt dat zij in de jaren tachtig en begin jaren negentig in Bulgarije te maken kregen met wetten die hen uitsloten. De Turkse taal was een aantal jaar verboden en toen wetgeving het mogelijk maakte dat zij naar Turkije konden migreren, sloot dat land zijn grenzen. Van Roma is bekend dat zij veel te maken hebben met discriminatie. Hun kinderen hebben in Bulgarije achterstanden in geboorte- en gezondheidsuitkomsten, en ronden minder vaak een schoolopleiding af dan andere Bulgaarse kinderen (European Union Agency for Fundamental Rights, 2023).

Beide migrantengroepen hebben zowel een zwakke binding met hun herkomstland en met Nederland. We spreken van *footloose* migranten omdat zij zich niet permanent wortelen. Ze blijven vaak op drift en dat maakt hen kwetsbaar (Engbersen et al., 2011).

Welke groepen Bulgaarse arbeidsmigranten kunnen we onderscheiden?

Turkse Bulgaren

De Turkssprekende Bulgaren komen grotendeels uit Noord-Bulgarije. Zij spreken Turks in een oud dialect en ze spreken ook Bulgaars. Ze zijn een minderheidsgroep in Bulgarije: zo'n 10% van de Bulgaren is Turks-Bulgaars. Ze zijn nazaten uit de tijd van de Ottomaanse bezetting. Sinds het begin van de jaren zeventig werd Bulgaars een verplichte taal op school en werd er geen Turks meer onderwezen. In 1984 volgde een Bulgariseringscampagne: Turkstaligen moesten hun namen veranderen en hun taal en gebruiken opgeven (SCP, 2013).

Vanaf 1989 mochten Bulgaarse staatsburgers (na de val van de Sovjet-Unie) vrij reizen en honderdduizenden Turkse Bulgaren migreerden naar Turkije, waar de grenzen vervolgens werden gesloten. Uiteindelijk werden hun rechten in Bulgarije hersteld en kregen Turkse Bulgaren hun oude naam, taal en gebruiken terug. Sinds 1991 is het onderwijs verplicht om Turks weer als facultatief vak aan te bieden (Digibron, 2024).

Bulgaren met een Roma-achtergrond

In Bulgarije zijn de Roma een minderheidsgroep (9,7% van de totale bevolking). Veel Roma in de onderste klasse van de maatschappij leven in erbarmelijke omstandigheden, in getto's of nederzettingen op het platteland. Ze hebben vaak geen elektriciteit en stromend water. Na de val van het communisme eind jaren tachtig zijn veel Bulgaarse Roma naar het Westen vertrokken om een uitzichtloze situatie achter zich te laten. En sinds de toetreding van Bulgarije tot de Europese Unie zijn er opnieuw Roma naar het Westen getrokken (Sollie, 2013).

De Roma-gemeenschap is een gesloten gemeenschap met talloze subgroepen, die elk een eigen cultuur, tradities, gewoonten en levenswijzen hebben. De Roma zijn de grootste etnische minderheidsgroep in Europa die te maken heeft met sociale uitsluiting, criminaliteit, armoede en discriminatie. Er is vaak sprake van wantrouwen naar de buitenwereld. Hierdoor participeren Roma minder vaak in de samenleving. Wel houden ze contact met familieleden via sociale media (Sollie, 2013).

“Het was een Roma-gezin, maar die term gebruiken ze zelf niet, ook niet het woord “zigeuner”. De mensen die hier worden uitgebuit en gediscrimineerd worden ook in hun eigen land gediscrimineerd en uitgebuit.” Sleutelpersoon

Sommige Roma spreken zowel Turks, Roma als Bulgaars. En soms spreken ze ook de taal van een ‘tussenland’ waarin ze hebben geleefd en gewerkt. Roma zijn niet altijd open over hun afkomst, omdat ze discriminatie willen voorkomen (KIS, 2023).

“Ik spreek Turkse Bulgaren, maar ook Roma die Turks spreken. Ik heb niet het gevoel dat de Turkse Bulgaren een minderheidsgroep zijn, dat idee heb ik niet. Voor de Roma is dat anders, die worden heel erg gediscrimineerd.” Sleutelpersoon

3.3 Kwetsbaar voor uitbuiting via werk

De gesprekken in Zaanstad geven een beeld van een kwetsbare groep, die een leven in armoede in Bulgarije met weinig perspectief op een beter inkomen en leven, inruilt voor een leven als arbeidsmigrant in Zaanstad. Daar zijn ze werkzaam in de schoonmaakbranche, als schilder, stukadoor of glazenwasser. Veel van hen worden bemiddeld naar werk op andere plekken in Nederland. Ze worden dan heel vroeg op de dag met busjes naar het werk vervoerd en komen pas laat thuis. Er zijn ook Bulgaren die via uitzendbureaus bij grote bedrijven rondom Zaanstad werken. We hoorden in alle verschillende verhalen dat zij werk en huisvesting krijgen via Turkse en Bulgaarse tussenpersonen, of dat zij rechtstreeks in dienst zijn bij Turkse werkgevers. Velen zijn erg afhankelijk van deze tussenpersonen, blijven onzichtbaar voor de overheid en zijn erg kwetsbaar voor uitbuiting.

“Ik heb geen goed contract, ik krijg niet al mijn uren volledig uitbetaald. Maar als ik er wat van zeg... Ik ben heel bang om mijn werk te verliezen. Ik vind het misschien niet oké, maar je kiest uit twee kwaden. En dus accepteer je het. Als wij hier niet zijn [en werk hebben], dan sterven ze daar van de honger.” Bulgaarse respondent

3.4 Migratiepatronen

Net als andere migranten uit nieuwe EU-landen is de arbeidsmarkt voor Bulgaren het eerste motief om naar Nederland te komen. Maar gezinsmigratie speelt inmiddels ook een grote rol (CBS, 2022). Het woord ‘arbeidsmigratie’ suggereert dat mensen teruggaan naar hun land van herkomst. Maar dat is niet het meest voorkomende patroon. Bulgaren met kinderen blijven langer (Vogels et al., 2017). En de meeste kinderen van Bulgaarse arbeidsmigranten worden in Nederland geboren.

Tijdens onze verkenning zagen we een heel divers beeld. Bulgaarse arbeidsmigranten komen vaak eerst alleen naar Zaanstad voor werk. Een groot deel haalt vervolgens familieleden hiernaartoe. Mannen komen bijvoorbeeld eerst met het motief om geld te verdienen, waarvan zij een deel terugsturen naar hun familie. Zij reizen zo nu en dan terug naar familie in Bulgarije. Maar ook vrouwen komen hier in hun eentje naartoe om te werken. Anderen reizen hun (aanstaande) man na, soms met de kinderen, of ze krijgen hier of in Bulgarije kinderen terwijl hun partner hier al werkt. Soms reizen vrouwen na de bevalling in Nederland terug naar Bulgarije met hun baby, terwijl het kind in de BRP ingeschreven blijft staan. Professionals ontdekken dan pas tijdens een huisbezoek dat een kind niet meer woonachtig is op het adres van inschrijving. Sommige meisjes reizen vanuit Zaanstad terug naar Bulgarije om te trouwen.

“Soms weet je niet eens dat er nog meer kinderen zijn, omdat ze allemaal ingeschreven worden op één adres of niet ingeschreven worden. Maar de meesten worden wel ingeschreven ... En dan gaan ze soms weer terug naar Bulgarije ..., dan ga ik langs bij zo'n huis: ‘Is er iets aan de hand, we missen jullie?’ En dan blijken kinderen daar soms helemaal niet te wonen.”
Professional

Het migratiepatroon van families en gezinnen verschilt en hangt vaak af van de financiële middelen. Als er genoeg geld is om de familie hier te onderhouden, dan is er ruimte om de (schoon)ouders naar Zaanstad te laten komen om voor hun kleinkinderen te zorgen. Ook familietradities spelen een rol: in Bulgarije wonen grote, arme families vaak samen in een huis en zijn grootouders medeverantwoordelijk voor de opvoeding.

Er zijn ook Bulgaren die vanuit andere Nederlandse steden of een ander Europees land naar Zaanstad verhuizen. Een moeder met een Roma-achtergrond vertelde dat ze na tien jaar met haar twee kinderen in Amsterdam gewoond te hebben, nu naar Zaanstad is gekomen omdat het haar in Amsterdam niet lukte om permanent werk te krijgen. Een andere Bulgaarse vrouw met een Roma-achtergrond vertelde uitgehuwelijkt te zijn via familie in het buitenland. Ook sleutelpersonen spreken geregeld mensen die uit andere delen van Nederland naar Zaanstad zijn gekomen. Zij reizen niet met hun familie, maar komen naar Zaanstad omdat ze weten dat ze daar een netwerk hebben voor onderdak en werk. Grofweg zijn er vier verschillende migratiepatronen te onderscheiden.

1 Tijdelijk verblijf

Er is een kleine groep die in Zaanstad komt werken en uiteindelijk terugkeert. Sleutelpersonen vertellen dat dit met name mensen zijn die zich niet inschrijven en zwart werken. Een deel van deze arbeidsmigranten zou misschien langer willen blijven, maar slaagt er niet in om een bestaan op te bouwen. Zij reizen terug naar Bulgarije. Onder hen zijn mensen die het niet lukt om wit werk te vinden, schulden hebben, geen nieuwe woning kunnen krijgen of zeer afhankelijk blijven van anderen.

“Vaker word ik met gezinnen in contact gebracht die een tijdelijke woning hebben en daar uit moeten. Soms moeten ze dan terug naar Bulgarije, omdat ze geen vervangende woning kunnen vinden. Dan halen ze de kinderen dus van school, dat heeft een heel grote impact op de kinderen, die dan een paar maanden in Bulgarije moeten blijven.” Sleutelpersoon

2 Grillig vestigingspatroon

Dit zijn arbeidsmigranten die blijven pendelen tussen Bulgarije en Nederland, vaak voordat ze zich in Zaanstad vestigen. Ze verhuizen vaak een aantal maal binnen Zaanstad. Omdat de verdiensten veel beter zijn, en daardoor hun toekomstperspectieven, halen veel Bulgaren op een gegeven moment familieleden hierheen. Leden van zo'n familie reizen heen en weer tussen Zaanstad en Bulgarije. Dat heeft verschillende redenen. Vaak gaat het om familiebezoek of om praktische redenen, zoals vakantie of het gebruikmaken van de zorg (bijvoorbeeld wanneer mensen onverzekerd zijn of het systeem hier niet vertrouwen).

Families verhuizen binnen Zaanstad vaak naar een betere woning, of juist naar een minder goede woning omdat ze daartoe worden gedwongen zoals blijkt uit het citaat van de professional hieronder. Sommige scholen melden dat kinderen daarom steeds van school veranderen. Sleutelpersonen vertellen dat binnen de gemeenschap bekend is in welke delen van de wijk er betere woningen zijn en dat Bulgaren volgens dezelfde patronen van slechtere naar betere wijken verhuizen.

“Mensen wonen op kamertjes, waar ze zich niet mogen inschrijven. Wat je ziet is dat mensen vaak veel moeten verhuizen. ... Ze wonen in panden van een Turkse generatie arbeidsmigranten die al langer gevestigd zijn in Zaandam. Die hebben een netwerk van pandeigenaren en panden, en Bulgaarse mensen worden vaak van pand naar pand verplaatst.” Professional

“Ze willen bij elkaar in de buurt wonen. Mensen vanuit de wijk Westerwatering verhuizen naar Poelenburg/Peldersveld om dichterbij elkaar te wonen.” Sleutelpersoon

3 Vestiging

De groep die zich in Nederland vestigt wordt volgens verschillende sleutelpersonen steeds groter. Bulgaarse mensen vinden een permanente huurwoning of kopen een huis. Sommigen starten een bedrijf. Dat betekent dat het migratiepatroon van de groep in zijn geheel opschuift van tijdelijke migratie naar steeds meer permanente migratie. Er is een groep Bulgaren die wil integreren en binnen die groep zijn er ook enkelingen die de Nederlandse taal leren. Maar een grotere groep gaan alleen om met Turkse en Bulgaarse inwoners en blijven voornamelijk Bulgaars of Turks of een andere familietaal spreken.

“Hier is alles veel beter geregeld, waarom zouden ze terug willen?” Sleutelpersoon

4 Footloose patroon

Eén groep Bulgaren vestigt zich nergens. Dit zijn mensen die altijd al een nomadenbestaan hebben geleid. Reizen over grenzen is een diepgeworteld patroon dat nog steeds voorkomt bij de Roma. Zij blijven rondtrekken en zoeken vooral een omgeving op binnen Europa waar zij als familie kunnen overleven. Ze onderhouden banden met andere familieleden in Europa. Het komt voor dat familieleden hier een tijd zijn en dan weer ineens met de noorderzon vertrekken. Waarheen is dan niet duidelijk.

3.5 Integratie

Bulgaarse arbeidsmigranten weten over het algemeen heel weinig over hoe de Nederlandse samenleving is ingericht. Er is voor hen geen inburgeringsprocedure om hen wegwijs te maken in de Nederlandse samenleving en de taal te leren. Ze komen er niet aan toe om stappen te zetten naar integratie en dat heeft verschillende redenen.

Zij volgen geen taallessen, ervan uitgaande dat zij ooit terugkeren naar hun land van herkomst. En er is geen noodzaak om te taal te leren omdat zij hulp krijgen van Turks sprekende tussenpersonen.

Bovendien hebben ze door het harde werken er de tijd niet voor. Ze nemen daardoor ook niet deel aan activiteiten in de wijk en vinden niet hun weg naar welzijnsvoorzieningen.

Het ontbreekt hen daardoor aan verbindingen met personen die een connectie hebben met of een brug kunnen slaan naar de sociale gemeenschap in Zaandam-Oost. Doordat Bulgaarse arbeidsmigranten lange tijd afhankelijk blijven van tussenpersonen, die dezelfde taal spreken, voor werk, wonen en administratie integreren ze niet goed in de Zaanse buurten en wijken. Dat staat hun

worteling in de samenleving in de weg. Hun wereld bestaat uit werken, wisselen van baan en van woning. En zodra hun familie hier is, blijven de gezinnen gericht op hun eigen familieleven en houdt men zich vast aan de eigen gewoonten en familiecultuur. Voor de buitenwereld voelt dat vaak als een gesloten systeem.

“Ja, wat is nog meer specifiek? Ja, dat ze erg met elkaar zijn, denk ik... echt zo'n heel gesloten community om het zo maar even te zeggen. Toch minder openstaan voor anderen.”

Professional

De kloof tussen de samenleving waar de Bulgaren vandaan komen en de samenleving in Zaandam-Oost is groot. Het ontbreekt hen aan de juiste ondersteuners, zoals vaardigheden, een stabiel leven en taal. Bulgaarse mensen spreken geen vloeiend Turks, maar een oude vorm of een dialect ervan. Bulgaarse Roma spreken niet altijd ook Turks. Dat maakt het risico op uitsluiting extra groot.

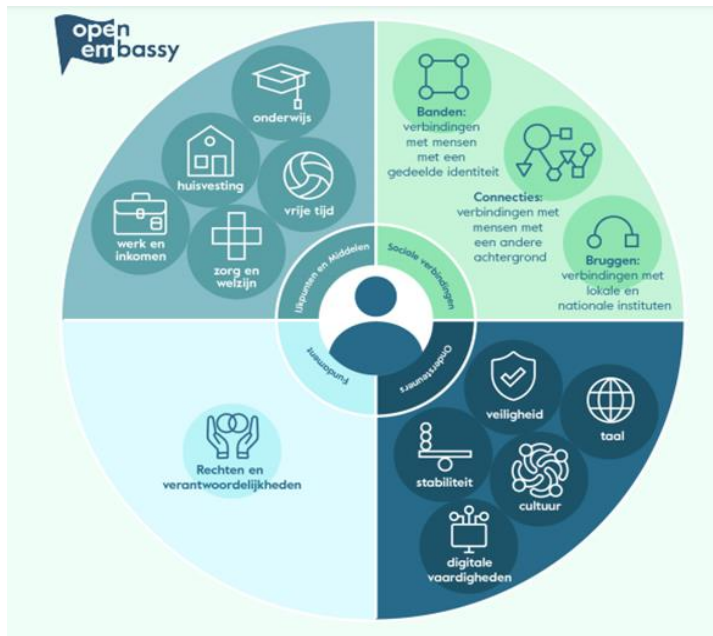
“In het Turks zeggen ze ‘paraplu’, in het oud-Bulgaars zeggen ze ‘tent’ voor paraplu. In het Turks zeg je ‘aan de eind van de maand’, de Turkssprekende Bulgaren zeggen ‘aan de rand van de maand’. Door het accent hoor je gelijk of het Turkse mensen zijn of Turkse Bulgaren.”

Sleutelpersoon

Professionals uit verschillende domeinen zien dat er een grote mismatch is tussen hoe aan de ene kant systemen van voorzieningen, zorg en onderwijs hier zijn ingericht en welke normen en afspraken er bestaan over het gebruik van die systemen, en hoe aan de andere kant Bulgaren gebruikmaken van die systemen. Zij houden vast aan hun eigen gebruiken en vinden hun weg zoals ze dat in hun thuisland doen. Uiteindelijk staat deze mismatch integratie in de Zaanse gemeenschap in de weg.

“Ze hebben toch elkaar om zich heen, dus dan hoeft je het [de taal] niet te leren. Dat vind ik wel lastig, want dan denk ik: kom op joh, je woont in Nederland.” Professional

Integratie Framework en uitgangspunt landelijke overheid

Bron: Open Embassy (2021)

Integratie is een multidimensionaal proces en hangt af van veel factoren en de toegang tot bronnen en kansen (Ndofor-Tah, 2019). De verantwoordelijkheid ligt bij verschillende partijen: de nieuwkomer zelf, de ontvangende community en de overheid. Zicht op de eigen rechten en verantwoordelijkheden is een eerste voorwaarde. Een andere essentiële voorwaarde is het hebben van verbindingen met mensen uit de ontvangende gemeenschap, mensen die een connectie zijn met de lokale gemeenschap en personen die een brug vormen naar instanties (zoals zorg en onderwijs, maar ook overheidsloketten).

Het uitgangspunt van de landelijke overheid is: in een rechtvaardige samenleving is integratie van essentieel belang voor mensen zelf en voor de samenleving. Succesvolle integratie vereist zowel het nemen van eigen verantwoordelijkheid als een samenleving die iedereen een kans biedt zijn talenten te ontplooiën. Het werkt pas binnen een wederzijdse opdracht (Rijksoverheid, 2023).

'Het is natuurlijk een ander soort gemeenschap dan wat wij gewend zijn. Zoals nu ook, er zijn een aantal niet geweest, en ze bellen ook niet even. Ze weten soms niet eens dat ze moeten komen. Of ze begrijpen je niet – denk je, maar ze weten je wel te vinden bijvoorbeeld wanneer hun kinderen extra naar de peuterspeelzaal mogen. ... Het is een gemeenschap die moeilijker is om te bereiken en om binnen te komen. Als je langer in de lijn zit, heb je meer contact met ouders, dan ken je ze langer en dan komen ze ook wel beter. Je moet een band opbouwen met die mensen.' – Professional

3.6 Wantrouwen naar de overheid

Het begrip 'zorgende overheid' is bij veel Bulgaren niet bekend. Door hun ervaringen met de Bulgaarse overheid wantrouwen zij overheden en zien ze voorzieningen als een verlengstuk van een onbetrouwbare overheid (KIS, 2021). Dat Turkse Bulgaren als tweederangs burgers en Roma als derde-rangs burgers worden behandeld in Bulgarije speelt ongetwijfeld ook een rol. Uit onze gesprekken blijkt dat zij zich in hun land van herkomst aan de overheidsloketten en in de publieke gezondheidszorg slecht behandeld voelen. Dat heeft invloed op hoe zij hier vervolgens voorzieningen gebruiken.

Professionals vertellen dat Bulgaren wel naar hen toekomen voor hulp. Zij maken gebruik van het sociaal wijkteam (maar niet in alle wijken), de huisartsen, de verloskundigen, de jeugdgezondheidszorg en de ziekenhuizen. Maar vaak heerst er een verschil in verwachtingen en gevoel van wantrouwen tussen de professionals en de Bulgaarse inwoners. Een verschil dat echter wel overbrugbaar is, vooral wanneer het contact verloopt via betrouwbare personen. Op verschillende scholen is er contact met brugfunctionarissen en er zijn sleutelpersonen actief. Zij weten vaak het wantrouwen te doorbreken. Een voorbeeld hiervan is een inloop in de Russische buurt met een Bulgaarssprekende sleutelpersoon, die buiten werktijden open is (zie het kader 'Succesvol voorbeeld: wijkteam Russische buurt' hierna).

Ook wanneer de toon en taal herkenbaar zijn, lijken de verschillen overbrugbaar. Ouderavonden in Nederland hebben geen verplichtend karakter en Bulgaarse ouders komen dan meestal niet. Maar het grootste deel van de ouders zou een verplichting geen probleem vinden, dat zou voor hen ook duidelijker zijn (zie het kader 'Ouderavonden op basisscholen voor Bulgaarse ouders, nodig of niet?' in paragraaf 6.6). Er zijn trouwens ook ouders die verplichte ouderavonden wel een probleem vinden.

"Ik heb ouders die wel graag komen, die zijn vaak al langer in Nederland en hebben al meerdere kinderen gehad die hier zijn gekomen. Die zien wel dat het goed is om de groei en dergelijke allemaal te zien. Dat zijn vaak ouders die al meer geïntegreerd zijn in de Nederlandse samenleving." Professional

Succesvol voorbeeld: wijkteam Russische buurt

Het wijkteam in de Russische buurt organiseerde twee ochtenden per week een inloopochtend voor wijkbewoners. Al geruime tijd kwamen er veel Turkssprekende Bulgaren naar de inloopochtenden met vragen over huisvesting, financiën, aanvragen van een uitkering, etc. Deze mensen werden te woord gestaan en geholpen door één hulpverlener die naast Nederlands ook Turks spreekt. Door de taalbarrière (de Bulgaren spreken over het algemeen geen Nederlands en ook geen Engels) konden zij niet geholpen worden door Nederlandssprekende hulpverleners. Hierdoor kwam al het werk op de schouders van de enige Turkssprekende hulpverlener terecht. In verband met de hoge werkdruk, het grote aantal vragen van Bulgaarse inwoners en het feit dat er weinig tijd overbleef om niet-Bulgaarse inwoners tijdens de inloopochtenden te helpen, werd er in 2023 een inloopavond specifiek voor Bulgaarse inwoners opgezet.

Nu kunnen Bulgaarse inwoners van de Russische buurt op één avond in de week bij het wijkteam terecht met vragen. Een Bulgaarse sleutelpersoon die Turks, Bulgaars en Nederlands spreekt, werkt als vrijwilliger en staat Bulgaren tijdens de inloopavond te woord, een andere collega helpt haar met het inzetten van de juiste hulp en ondersteuning.

Bulgaarse buurtbewoners weten de inloopavond goed te vinden en kunnen vaak direct geholpen worden door het wijkteam. Voorbeelden van hulpvragen die zij hebben zijn:

- het vinden van betaalbare huisvesting;
- het aanvragen van huurtoeslag;
- het aanvragen van een uitkering of het uitbetalen van loon wanneer een werknemer ziek is geweest;
- het bespreken van schulden waardoor de zorgverzekering, huur, gas en elektra niet meer betaald kunnen worden;
- het inschrijven bij een huisarts of het afsluiten van een zorgverzekering;
- het omgaan met de leerplicht.

4 De startpositie van Bulgaarse arbeidsmigranten

4.1 Gezondheid bij aankomst in Nederland

Van alle landen van de Europese Unie laat Bulgarije de laagste gemiddelde levensverwachting zien en het grootste risico op sociale uitsluiting. 38,9% van de bevolking loopt risico op sociale uitsluiting of armoede, en 30% ervaart ernstige financiële beperkingen. Ter vergelijking, in Nederland zijn deze cijfers respectievelijk 17% en 2,6%. Bovendien is de inkomensongelijkheid in Bulgarije de grootste van de hele Europese Unie. Voor de Roma- en Turks-Bulgaarse gemeenschappen in Bulgarije zijn de cijfers nog minder gunstig dan het nationale gemiddelde (CBS, 2019). Kindersterfte is in Bulgarije het hoogst van Europa (Eurostat, 2021). Langdurige armoede en sociale uitsluiting hebben negatieve gevolgen voor de gezondheid en dat is zichtbaar als mensen in Nederland aankomen (Pharos, 2021).

Al bij aankomst in Zaandam-Oost zien medisch professionals gezondheidsproblemen bij Bulgaarse arbeidsmigranten. Ook zien ze meerdere risico's voor de fysieke gezondheid van Bulgaren en die van hun kinderen. Huisartsen en verloskundigen beschrijven dat mannen en vrouwen in hun praktijk overgewicht hebben, dat zij slechte gebitten hebben, lijden aan bloedarmoede en suikerziekte. Bulgaarse vrouwen roken vaker tijdens de zwangerschap.

Professionals merken dat de Bulgaren die zij in de praktijk zien opvallend weinig basiskennis hebben van hun lichaam, gezond leven, gezondheid en ziekte. Zij leggen de relatie met laaggeletterdheid en analfabetisme. Bulgaren hebben door gebrek aan onderwijs vaak lage gezondheidsvaardigheden. Gezondheidsvaardigheden zijn de vaardigheden die nodig zijn om informatie over gezondheid te verkrijgen, te begrijpen, te beoordelen en te gebruiken bij gezondheidsgerelateerde beslissingen (Willems et al., 2021). Verschillende professionals zien bij hun patiënten en cliënten, ook als ze al langere tijd in Nederland zijn, nog steeds een groot gebrek daaraan. Dat maakt het moeilijker om uit te leggen waarom bepaald gedrag risico's heeft voor de gezondheid.

De relatie tussen leefstijl en de eigen gezondheid of die van de kinderen wordt door veel Bulgaarse mensen niet gezien. Ze weten bijvoorbeeld niet dat roken gevolgen heeft voor de eigen gezondheid, of dat suikerziekte tijdens de zwangerschap invloed heeft op het ongeboren kind. Wat opvalt is dat bij veel Bulgaarse mensen informatie niet goed landt of aanslaat, ook bij de inzet van een tolk. En dat zij als gevolg daarvan het gezondheids- of medisch advies niet opvolgen.

De beleving en de duiding van klachten zijn anders. Ook hebben Bulgaren moeite met het inschatten van de ernst van een klacht. Een man wil bijvoorbeeld dat een wrat acuut wordt onderzocht, omdat hij bang is dat het om kanker gaat. Het komt regelmatig voor dat ernstig overgewicht bij een kind niet als een probleem wordt ervaren, terwijl dit een groot gezondheidsrisico is voor kinderen op lange termijn. En na het plaatsen van een hormoonstaafje (een vorm van anticonceptie), belde een Bulgaarse cliënt met de vraag of het staafje niet in het hart terecht kan komen.

4.2 Opvattingen over de ontwikkeling van kinderen

Bulgaren in Zaandam-Oost houden sterk vast aan de opvattingen over onderwijs en opvoeding uit hun land van herkomst. De ideeën van Bulgaarse families over ontwikkelingsmijlpalen bij kinderen verschillen van die van de opvattingen in Nederland, de basis waarop onze zorg- en onderwijssystemen zijn ingericht. Waar bijvoorbeeld een huisarts of een leerkracht vindt dat een kind een ontwikkelingsachterstand heeft op het gebied van zelfstandigheid (denk aan niet zindelijk zijn) of van taal, zien (groot)ouders dat vaak anders. Zij vinden het normaal dat kinderen op kleuterleeftijd nog afhankelijk zijn van de (groot)ouders.

Traditionele Bulgaarse opvoednormen van de gemeenschappen in Zaanstad zijn minder gericht op de autonome ontwikkeling van kinderen. Primaire zorg is niet of kinderen goed mee kunnen komen op school, maar de bescherming van kinderen door de familie. Het gevolg is dat veel kinderen die volgens professionals in hun schoolse ontwikkeling achterlopen regelmatig geen extra ondersteuning krijgen, omdat ouders daarvoor geen toestemming geven.

Volgens sleutelpersonen zijn ouders bang voor afwijzing van hun kind. In Bulgarije kun je als familie of gezin buitengesloten worden wanneer je kind 'dom' is. Schaamte speelt een grote rol. Sleutelpersonen en pedagogen merken dat wanneer je aan Bulgaarse ouders het belang van hulp voor hun kind uitlegt, zij dan vaak dankbaar akkoord gaan met de aangeboden ondersteuning. Maar omdat veel ouders laaggeletterd zijn en angstig, is het belangrijk dat dit met geduld en in eenvoudige taal wordt besproken.

Professionals zien soms dat onder invloed van de grootouders aan oude tradities wordt vastgehouden. Bijvoorbeeld geboorterituelen waarbij kinderen worden ingesmeerd met zout, heel vaak worden gewassen na de geboorte en worden ingebakerd. Grootouders spelen een grote rol bij de zorg voor hun kleinkinderen. Bulgaarse Roma krijgen op erg jonge leeftijd kinderen (rond 16 en 17 jaar). Het is traditie dat oma voor de baby zorgt (Ramanovic, 2016). Een moderner gebruik, meegenomen uit Bulgarije, is dat abortus wordt ingezet als een vorm van anticonceptie (Pharos, 2022). Huisartsen zien dat Turks-Bulgaarse en Roma-vrouwen meerdere abortussen plegen nadat ze al een aantal kinderen hebben. Afspraken voor het plaatsen van een spiraal worden verzet of niet nagekomen. Een schoonmoeder of tante komt mee naar de afspraak.

4.3 Verwachtingen van zorg

In Bulgarije is de zorg sterk gemedicaliseerd. De gezondheidszorg vanuit de overheid is gratis, maar de kwaliteit ervan is laag. Voor kwalitatief betere zorg kun je terecht bij particuliere aanbieders. Zelfmedicatie wordt in Bulgarije vaak toegepast. Antibiotica is in de supermarkt vrij verkrijgbaar vertellen Bulgaarse sleutelpersonen ons. Huisartsen en onderwijsprofessionals zien dat mensen zelfmedicatie gebruiken of via een bevriend arts medicijnen kopen. Zij weten niet hoe ze hiermee moeten omgaan en hoe voorlichting te geven die aansluit. De publieke zorg en de eerstelijnszorg in Nederland als voorzieningen kunnen Bulgaarse mensen niet goed plaatsen. Preventie bestaat in het thuisland niet; zorgverleners komen nooit naar jou toe, jij gaat naar een zorgverlener als er een probleem is.

5 Invloed van het leven in Nederland op gezondheid en welzijn

5.1 Hard werken en chronische stress

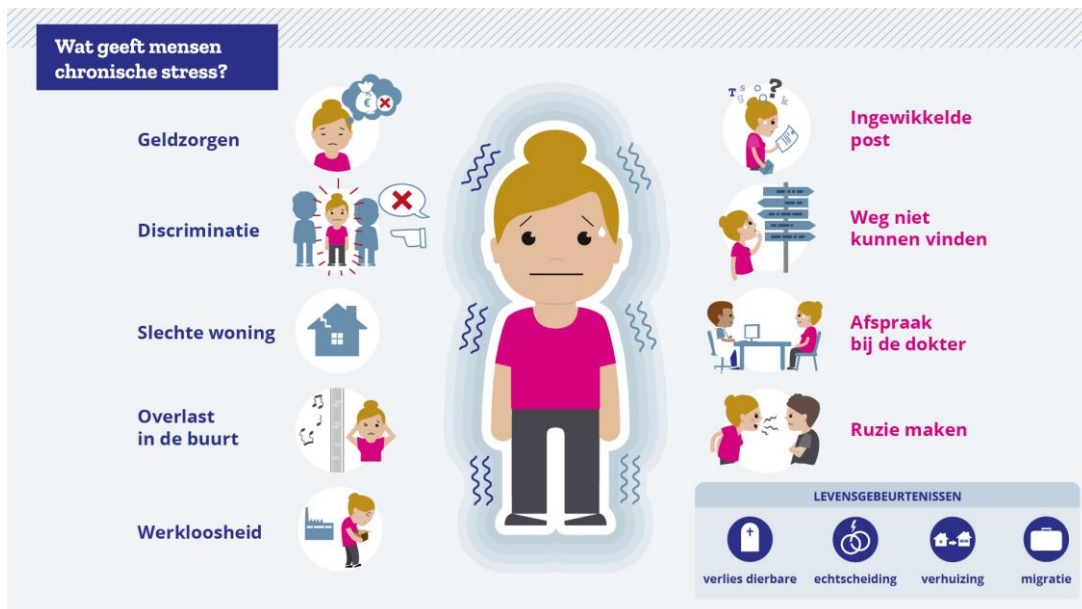
Medisch professionals en sleutelpersonen in Zaandam-Oost maken zich zorgen over de gezondheid van de Bulgaarse inwoners. Doordat ze zo hard en veel moeten werken heeft hun gezondheid of leefstijl geen prioriteit. Door de gezondheidsproblemen die Bulgaren al hebben wanneer ze naar Nederland komen, en de voortdurende stress van het overleven staat hun gezondheid extra onder druk. Langdurige (chronische) stress heeft een permanente negatieve invloed op de lichamelijke en mentale gezondheid (Pharos, 2021).

Het werk dat Bulgaarse arbeidsmigranten hier doen is vaak lichamelijk zwaar. Denk aan werk in de bouw, in een koelcel en in ploegendienst. Bulgaren werken doorgaans meer uren dan een gemiddelde werkweek telt. We spraken Bulgaarse mensen die zich gedwongen voelden om hier in grote stress met oneerlijke contracten te blijven werken. Voor hen was de druk vanuit het thuisland om geld te verdienen zo groot dat er geen andere keuze is dan de situatie te aanvaarden.

“Ik had regelmatige diensten en de mensen waren aardig voor me. Ik werkte 40 uur per week. Ik vond het niet zwaar. Maar omdat ik steeds in een koude ruimte stond kreeg ik last. Ik werd stijf, stijf van de kou. En toen kreeg ik aanvallen.” Bulgaarse respondent

We hebben weinig zicht gekregen op de vrijetijdsbesteding van Bulgaarse arbeidsmigranten, wat zij doen om te herstellen van werkstress. Wanneer de woonsituatie van mensen niet optimaal is en zij slecht behandeld worden door hun huisbaas, lijkt er in ieder geval weinig ruimte voor dat herstel. Denk aan wonen in kleine ruimtes, soms met een hele familie op één kamer, en gedwongen verhuizingen.

Chronische stress

Bron: Pharos (2021)

Ongunstige leefomstandigheden zoals armoede, werkloosheid of een slechte woonsituatie veroorzaken stress. Als deze stress langdurig aanhoudt, kunnen mensen er ziek van worden, zowel lichamelijk als psychisch. Ook het denk- en doen-vermogen wordt aangetast. Aanhoudende stress heeft dus een dubbel negatief effect op de gezondheid en is daarmee een belangrijke factor voor het ontstaan en in stand houden van gezondheidsachterstanden. Mensen met chronische stress hebben daardoor meer moeite dan anderen om hun leven op orde te krijgen, goed voor zichzelf te zorgen en verstandige (lange termijn) beslissingen te nemen.

Veel Bulgaren lijken te kiezen voor zware werkomstandigheden. Maar in feite is er geen sprake van vrije keuze. Geld verdienen is voor hen zelf en hun familie essentieel, en ook staan ze onder druk van tussenpersonen. Die druk maakt het voor professionals vaak ingewikkeld om adviezen te geven over gezond leven en werken, en de preventie van stress. Wanneer mensen langdurig leven in ongezonde stress hebben ze vaak niet in de gaten wat de gevolgen zijn van stress. Ze brengen klachten niet in verband met hun levensomstandigheden.

“Ik kan mezelf hier onderhouden. Daar [in Bulgarije] lijd je honger. Daar kan je niet voor je kinderen zorgen. Het is niet dat het daar niet rustig is of niet mooi of zo. Maar ik heb daar niets. En ondanks dat ik het nu moeilijk heb hier, heb ik minder stress.” Bulgaarse respondent

5.2 Onverzekerd zijn

Bulgaren zijn vaker onverzekerd, zo is de indruk van professionals, en ze maken daardoor minder gebruik van zorg. Ook ontvangen ze een minder goede kwaliteit van zorg. Het grote aantal mensen dat niet ingeschreven staat in de BRP is uiteraard onverzekerd. Maar ook mensen die wel ingeschreven staan, weten niet altijd dat ze een verzekering moeten afsluiten of hoe ze dat moeten doen. Professionals zien regelmatig dat mensen ook niet staan ingeschreven bij een huisarts (Pharos, 2022).

We weten van veel Bulgaarse arbeidsmigranten niet waar zij heengaan wanneer ze zorg nodig hebben. Professionals en sleutelpersonen hebben verschillende verklaringen over waar en hoe deze groep zorg ontvangt. Sommige onverzekerden maken toch gebruik van de zorg in Zaanstad. Als je onverzekerd bent, heb je in Nederland recht op medisch noodzakelijke zorg. Alle zorg uit het basispakket is niet vergoed, maar de kosten zijn te verhalen via de subsidieregeling medisch noodzakelijke zorg aan onverzekerden (SOV) (Stichting Centraal Administratie Kantoor [CAK], 2024). Maar zorgverleners zien het administratieve proces soms als een drempel en zullen zelf voor de kosten opdraaien. En soms is deze regeling bij hen niet bekend.

Sommige arbeidsmigranten maken onverzekerd gebruik van zorg en rekenen contant af. Anderen maken gebruik van specialistische zorg in Bulgarije. Ze reizen ook voor een relatief kleine ingreep terug naar Bulgarije (denk aan een operatie aan de keelamandelen of een inwendig onderzoek). Soms volgen ze in Nederland de voorschriften op van een Bulgaarse arts. Weer anderen doen aan zelfmedicatie en kopen bijvoorbeeld medicijnen die in Bulgarije en ook in Bulgaarse winkels in Zaanstad vrij verkrijgbaar zijn.

5.3 Kennisgebrek over zorg- en welzijnsvoorzieningen

Bulgaarse mensen die wel verzekerd zijn maken minder gebruik van basiszorg (GGD) en eerstelijnszorg in Nederland (Pharos, 2022). Ze hebben door verschillende problemen minder toegang tot deze zorg. Ze zijn afhankelijk van informatie die hen toevallig bereikt, via tussenpersonen, familieleden, burens, vrienden, op Facebook en tijdens bezoeken aan voorzieningen. Vaak vertrouwen zij volledig op de informatie van vrienden en familie en vormt dit hun verwachtingen, bijvoorbeeld ten aanzien van hun rechten. Als die verwachtingen echter niet kloppen, dan ontstaat er wrijving. Zo worden professionals soms rechtstreeks benaderd met vragen, buiten de formele routes om, omdat een buurvrouw geadviseerd heeft dat dit werkt of omdat er positieve ervaringen zijn met een bepaalde zorgverlener. Het komt veel voor in Zaanstad dan Bulgaren informele routes bewandelen om zorg of hulp te krijgen, blijkt uit de gesprekken met zorg en hulpverleners.

“En die appt mij gister wanneer ze die uitslag krijgt. Op de één of andere manier is ze aan mijn nummer gekomen. Dit zou een Turkse patiënt nooit doen, mij zomaar een app sturen. En wie mijn nummer heeft gegeven, weet ik ook niet, maar dan zegt ze: mag ik de uitslag van mijn echo. Via een appje op mijn 06.” Professional

Huisartsen en doktersassistenten merken op dat mensen vaak binnenlopen zonder afspraak. Veel Bulgaarse patiënten weten niet dat ze een afspraak moeten maken, zien een lege wachtkamer, begrijpen niet waarom ze niet direct geholpen worden en eisen dat dat wel gebeurt.

“In mijn land loop je de wachtkamer binnen en dan wacht je tot je aan de beurt bent. Soms wacht je uren, maar dit is gewoon hoe we het gewend zijn.” Bulgaarse respondent

Dat Bulgaren niet goed geïnformeerd zijn over hoe de systemen werken, legt een druk op professionals. Professionals en sleutelpersonen zeggen dat dit komt door de tijdsdruk enerzijds en een gebrek aan informatie in het Turks of Bulgaars die aansluit bij het onderwijsniveau en de leefwereld van de Bulgaren anderzijds.

“Bulgaarse mensen hebben moeite met het begrijpen van de systemen en ‘ongeschreven’ en geschreven afspraken. Zoals je inschrijven bij een verzekeraar of huisarts. Je houden aan afspraken, op tijd komen. Dit veroorzaakt heel veel druk [in de huisartsenpraktijk]; zowel een administratieve druk, en het vraagt veel tijd. En er is al zoveel druk op de zorg. Bulgaarse mensen hebben een heel erg op maat aanpak nodig waar met de huidige krapte gewoon geen ruimte voor is.” Professional

Mensen maken gebruik van de zorg zoals ze dat in hun eigen land gewend zijn te doen. Het komt voor dat mensen trouw zijn aan hun afspraken bij een (Turkssprekende) specialist, maar bij een huisarts niet verschijnen. De jeugdgezondheidszorg en kraamzorg bestaan niet in Bulgarije, en de verloskundige zorg is in het ziekenhuis georganiseerd. Sleutelpersonen zien dat Bulgaarse mensen de professionele waarde van bijvoorbeeld een verloskundige, een jeugdverpleegkundige of een jeugdarts niet (h)erkennen (Pharos, 2023).

Wat opvalt is dat veel van hen wel hun weg weten te vinden in acute situaties. Daarover zijn er juist geen zorgen. Maar professionals bij wie zij zich melden, voelen dan de druk om met acute oplossingen te komen, terwijl deze mensen niet als patiënt staan ingeschreven en geen afspraak hebben.

“Net nog had ik een wanhopige ambulancebroeder aan de lijn, die een Bulgaarse man trof met pijn op de borst. Een man die nergens staat ingeschreven. Dan vraagt hij aan mij of hij alsjeblieft bij mij in de praktijk mag. En dan staat hij daar, ik hoor gewoon de wanhoop door de telefoon, in een huis met tien opgewonden mensen.” Professional

5.4 Communicatieproblemen

Taal is een belangrijke barrière voor het krijgen van toegang tot zorg (Pharos, 2022). Bulgaren spreken volgens professionals geen of heel weinig Nederlands en geen Engels (zoals veel Poolse arbeidsmigranten bijvoorbeeld wel) en veel van hen kunnen niet of beperkt lezen en schrijven. Veel Bulgaren maken gebruik van Turkssprekende zorgprofessionals in Zaandam-Oost.

Nederlandssprekende zorgprofessionals maken gebruik van tolken (Turkstalig), een tolkentelefoon of een Bulgaars- of Turkssprekende sleutelpersoon. Sommige professionals communiceren via een familielid of kennis in het Nederlands.

Omdat veel Bulgaren zeer laag zijn opgeleid en ver afstaan van de samenleving, ontstaat er vervolgens toch miscommunicatie. Complexe medische informatie is immers moeilijk te begrijpen, zeker als je weinig of geen onderwijs hebt gevolgd. Het vraagt veel herhaling en tijd. Het gevoel bij professionals heerst dat mensen aan de hand moeten worden meegenomen. Zorg op maat is nodig, merken zij, om ervoor te zorgen dat hun adviezen daadwerkelijk worden opgevolgd.

“Ja, ik pas me echt aan. Dat is ook zeker het probleem van de zorgprofessional, vind ik. Kijk, er is een taalbarrière. Dat kan je oplossen met de tolkentelefoon of iemand die er bij zit. Of er is een probleem met het begrijpen van informatie. En dan moet je denken: wie zit er tegenover mij? En hoe ga ik dit nu aanpakken? Ik visualiseer veel of ik teken. Of ik leg het uit aan de hand van een model.” Professional

Een ander probleem is dat Bulgaarse mensen weinig vertrouwen hebben in de diagnose en aanpak van (huis)artsen, verpleegkundigen en kraamverzorgenden. Dit wordt door deze professionals zo gevoeld en zij vinden dat zij daardoor hun werk niet goed kunnen doen. Hun werk is gebaseerd op een vertrouwensrelatie. Ook Turkssprekende professionals ervaren miscommunicatie als gevolg van lage gezondheidsvaardigheden. Maar er zijn ook professionals die wel succes ervaren. Omdat zij bijvoorbeeld dicht bij de gemeenschap staan en dezelfde taal spreken vanwege hun Turkse achtergrond. Of omdat zij de stijl van communiceren kennen en daarop kunnen aansluiten: door directief te zijn, heel eenvoudig te spreken en te vragen of hun boodschap is begrepen (de terugvraagmethode).

Er zijn grote verschillen tussen professionals in hoe zij omgaan met Bulgaren. Professionals vinden dat Bulgaarse mensen veeleisend zijn en heel direct. Ze gaan heel rechtstreeks op hun doel af en houden zich niet aan de ‘praktijkregels’. Er zijn professionals die de ervaring, ruimte en tijd hebben om hier begripvol mee om te gaan. Maar er zijn ook veel professionals die hiermee worstelen en zich eraan ergeren.

We spraken ook met professionals en sleutelpersonen die veel tijd en aandacht besteden aan uitleg over normen in de communicatie, bijvoorbeeld via een ‘democratische dialoog’ (zie het kader ‘Succesvolle voorbeelden; versterken van het contact tussen ouders en school’).

“Ze handelen soms impulsief of primair vanuit een emotie. Ik besteed daarom aandacht aan ‘leren communiceren’. Ik help ouders bijvoorbeeld om te oefenen met hoe je een vraag kan stellen vanuit respect.” Professional

“Ouders zijn heel weinig oplossingsgericht of zelfredzaam. Bijvoorbeeld wanneer hun kind naar de tandarts moet. Dan zeggen ze: mijn kind komt niet op school. Dan vraag ik: hoe laat [moet je naar de tandarts]? Dan leg ik uit dat een kind niet de hele dag thuis hoeft te blijven voor één uurtje tandarts.” Professional

5.5 Praktische problemen

Gebrek aan tijd is een ander probleem dat de toegang tot zorg lastiger maakt. Soms werken mensen gewoonweg zoveel uur dat zij geen tijd hebben voor contact met zorgprofessionals (Pharos, 2022). Ze zijn daardoor ook slecht bereikbaar voor het maken van afspraken. Soms is juist het familielid dat kan vertalen degene die slecht bereikbaar is.

“Ik had toevallig vanmorgen iemand, dan krijg ik natuurlijk het telefoonnummer van een partner. Die was glazenwasser of zoiets. Die was nog druk aan het werk, dus hij zegt: ja, ik moet overleggen met mijn vrouw, ik bel u terug. Dan geef je de gelegenheid om terug te laten bellen. Dat doen ze natuurlijk heel regelmatig niet ... Ik denk dat ik bij 90 procent een telefoonnummer heb van een partner of een familielid.” Professional

“Ik ben rustig bij jou [richt het woord tot de sleutelpersoon] omdat je een van ons bent. Voor het eerst heb ik rust wanneer ik ergens naartoe moet.” Bulgaarse respondent

5.6 Misbruik en uitbuiting

Zoals in paragraaf 3.3 is beschreven, zijn Bulgaarse arbeidsmigranten in Zaandam-Oost kwetsbaar voor uitbuiting via werk. Zij worden op meerdere manieren uitgebuit en er wordt misbruik van hen gemaakt door inwoners die de weg in de samenleving al kennen. Het is geen taak voor professionals in het zorg- en sociaal domein om uitbuiting op te sporen, of om aan waarheidsvinding te doen. Maar zij worden hier wel regelmatig mee geconfronteerd. Zij worden geconfronteerd met verhalen over criminele netwerken die verdienmodellen hanteren waarmee ze zwart geld witwassen en waarbinnen ze Bulgaarse arbeidsmigranten misbruiken. Manipulatie en intimidatie schijnen onderdeel te zijn van dit systeem.

Professionals proberen Bulgaarse migranten, die slachtoffer zijn van malafide praktijken, te helpen. Vaak worden zij pas benaderd wanneer de problemen zijn opgelopen. Tussenpersonen (ook wel koppelbazen genoemd), veelal van Turkse komaf, huisvesten Bulgaren illegaal en buiten hen zo uit. Veel Bulgaren doen geen beroep op huurbescherming; ze wonen met velen in te kleine ruimtes met extreme huurprijzen. Professionals zien op contracten huurprijzen staan van 900 tot 1600 euro. Een bewoonster vertelde dat haar huur tussentijds werd verhoogd (van 1200 euro naar 1400 euro en vervolgens naar 1700 euro).

Sommige mensen hebben een huurcontract voor drie maanden en worden daarna op straat gezet, anderen worden door hun tussenpersoon verhuisd naar een ander pand. Mensen worden zonder pardon uit hun huis gezet wanneer ze schulden hebben. We hebben ook gehoord hoe een huisbaas een huurder intimideerde en haar onder druk zette om, terwijl ze ziek was, een baan te zoeken die beter verdiende, zodat zij meer huur kon betalen.

“Hierdoor is het een beetje een kip-eiverhaal, want hoe kun je er zo voor zorgen dat mensen meer rechten opbouwen en officieel kunnen verblijven en werken, en dus kunnen integreren? Wanneer mensen bijvoorbeeld langere contracten zouden krijgen, zouden ze meer rust hebben en kans maken op een eigen woning. Maar omdat er geen woningen zijn, blijven ze afhankelijk van een illegale markt en zullen ze door de huisbazen steeds verhuisd worden, omdat deze willen voorkomen dat er wordt gehandhaafd.” – Professional

Zogenaamde ‘boekhouders’ helpen bij de administratie. Deze boekhouders helpen mensen met het invullen van aanvraagformulieren voor toeslagen. Daarvoor vragen zij dan vervolgens geld, zonder de verantwoordelijkheid te nemen voor het vervolg van zo’n aanvraag. Soms blijken arbeidsmigranten achteraf geen recht te hebben op die toeslag. Ze betalen de terugvordering van de toeslag dan niet terug, waardoor zij hoge schulden krijgen. En er zijn boekhouders die een DigiD aanvragen namens de arbeidsmigrant. Bulgarse arbeidsmigranten worden ook door tussenpersonen ingeschreven als zzp’er. Deze mensen werken dan als zelfstandig ondernemer, maar weten dit zelf niet omdat zij de zzp-constructie dan nog niet begrijpen. Professionals signaleren deze misstanden maar het past niet bij hun rol en functie om deze misstanden en vormen van uitbuiting terug te dringen en zij kunnen de gevolgen voor hun cliënten niet duurzaam oplossen zonder hulp van anderen. Het is belangrijk dat zij signalen kunnen afgeven bij hen die er wel wat mee kunnen.

“Ik vraag heel vaak aan Bulgarse mensen die hier komen: ben je zzp’er en sta je ingeschreven bij de Kamer van Koophandel? Dan zeggen ze eerst drie keer nee. Maar als je dan iets wilt aanvragen, komen ze erachter dat ze wel staan ingeschreven. Je moet er een beetje omheen vragen, op een andere manier uitvragen.” Professional

5.7 Toenemende complexiteit

Er is een groep Bulgaren die zichtbaar dieper in de problemen raken. Zij staan ingeschreven in de gemeente en zoeken hulp bijvoorbeeld wanneer ze uit huis worden gezet of hoge schulden hebben. Maar het is lastig om hen goed te helpen. Vaak werken deze mensen voor een groot deel zwart en zijn daarmee zelf onderdeel van het probleem zonder dit te beseffen.

Zwart werken, (bewust of onbewust) misbruik maken van regelingen en voorzieningen, en illegaal wonen komt, onder invloed van tussenpersonen, bij een kleine groep voor. Het onderscheid tussen illegale praktijken en legitieme handelingen lijkt vervaagd. Het is voor hen dan niet meer duidelijk dat ze zelf een verantwoordelijkheid hebben en aansprakelijk zijn voor hun handelen. De vraag is waar te beginnen met goede hulp en hoe mensen te leiden naar een gezond leven in de legaliteit. Met name omdat dit start bij goede registratie en legale huisvesting, die niet beschikbaar is.

“Huisbezoeken in die panden zijn eigenlijk niet mogelijk. Mensen willen niet dat je langskomt. Je merkt dat mensen in een afhankelijke positie zitten. Dus ze komen wel met hun problemen, maar ze praten niet helemaal vrijuit. Ze ervaren natuurlijk het probleem van illegaal wonen en de afhankelijkheid. Anderzijds willen ze niet hun werk en huis verliezen. Ze zijn niet helemaal open. Maar als er problemen zijn, vertellen mensen het wel zelf. Ze krijgen ook uitzetbrieven van de huisbaas. Die kunnen ze niet lezen en die nemen ze mee.” Professional

Professionals geven aan dat ze moeite hebben met het uitleggen van hoe de Nederlandse samenleving functioneert, en wat onderliggende waarden zijn. Bulgaren hebben geen idee daarvan wanneer ze aankloppen voor hulp. Overheidsinformatie bereikt hen niet en het lukt hen niet zelfstandig gebruik te maken van digitale loketten. Soms kloppen mensen al aan voor een eenvoudige handeling als het overmaken van geld op een rekening. Dit houdt hen lang afhankelijk en het duurt vaak erg lang voordat ze zich realiseren dat er misbruik van hen wordt gemaakt. Ze zitten dan al diep in de problemen wanneer ze bij hulpverleners aankomen.

“Maar mensen die uit de dorpen komen, de arme mensen, die worden echt misbruikt. Als ze na zoveel maanden of jaren de taal beginnen te leren, gaan ze begrijpen dat ze misbruikt worden. Dan stoppen ze en gaan ze iets anders doen. Naar een werkgever die beter voor hen zorgt en eerlijk is en een goed salaris betaalt. De mensen die de taal niet leren komen niet zo ver.” Professional

5.8 Extra oog voor mensen die geïsoleerd raken

Tijdens onze verkenning kwamen we in aanraking met Bulgaren die geen aansluiting vinden bij een gemeenschap. Zij worden sociaal buitengesloten of zijn tussen wal en schip geraakt. Denk aan mensen met een licht verstandelijke beperking of kwetsbare ouderen die ver onder de armoedegrens leven. Het gaat om zogenoemde ‘draaideurcasussen’ van mensen met ernstige en uitzichtloze problemen voor wie (nog) geen passende oplossingen werden gevonden.

“We kennen hier helemaal niemand. Mijn kinderen [volwassen zoon en dochter] hebben geen partner en geen kinderen. We willen graag andere Bulgaren ontmoeten, daarom zijn we hier.” Bulgaarse respondent, gesproken tijdens een inloopavond voor Bulgaarse mensen

Casus inschrijving in de BRP

Een Bulgaars Roma-gezin op hoge leeftijd wil zich graag met hun nieuwe woonadres inschrijven in de BRP. Het zijn mensen die in grote armoede leven en met veel hulp eindelijk een uitkering hebben kunnen aanvragen en een woning toegewezen hebben gekregen. Het gezin bestaat uit een vader, moeder en volwassen dochter. Zij schakelen een sleutelpersoon in omdat zij niet kunnen lezen en schrijven. Samen met de sleutelpersoon vullen zij thuis online de formulieren in. Na enige tijd merkt het gezin dat er geen post verschijnt op het nieuwe adres, en zij hebben ook geen bevestiging van de inschrijving ontvangen.

Zij benaderen de sleutelpersoon opnieuw. De sleutelpersoon spreekt daarom af met dit gezin bij het loket van de gemeente om de inschrijving alsnog in orde te maken. Met veel moeite wordt een afspraak gemaakt op een datum waarop alle vier beschikbaar zijn. De mensen verschijnen mooi aangekleed met hun paspoorten in hun hand. Bij het gemeentelijk loket blijkt echter dat er die middag geen ruimte meer is voor een afspraak met drie personen; er is slechts plek voor één persoon. De regel is dat er per persoon een half uur tijd gereserveerd wordt voor een inschrijving op een adres. Pas over een week is er plek voor drie personen. Maar op dat tijdstip is de sleutelpersoon niet beschikbaar.

De op maat gemaakte oplossing, namelijk de inzet van de sleutelpersoon, vereist voor dit gezin (en andere gezinnen met een taalbarrière en lage basisvaardigheden) dus nog een aanpassing aan de kant van de gemeente. Er zijn verschillende manieren om dat te doen: een mooi voorbeeld is de wijze waarop gezondheidsorganisaties dit doen. Zie

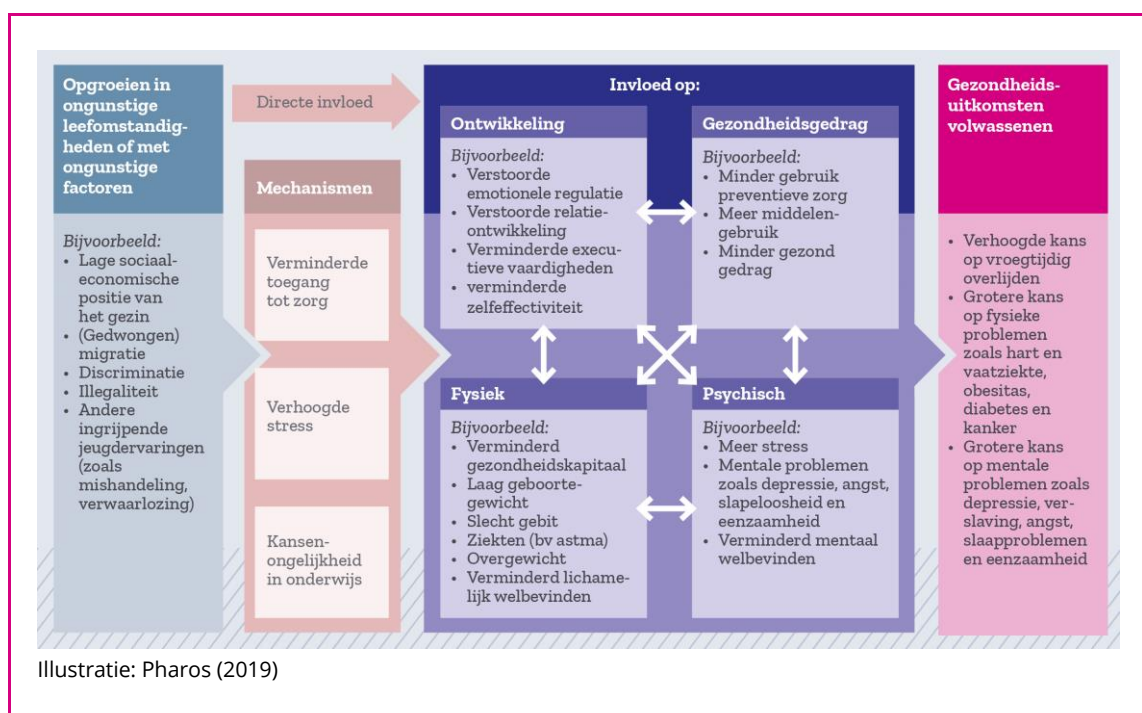
<https://www.pharos.nl/kennisbank/test-hoe-begrijpelijk-is-mijn-gezondheidsorganisatie-voor-iedereen> en <https://www.pharos.nl/kennisbank/model-10-kenmerken-van-een-gezondheidsvaardige-organisatie>.

6 Gezondheid en welzijn van Bulgaarse kinderen

6.1 Zorgen om de kansen van kinderen op lange termijn

Kinderen van Bulgaarse ouders in kwetsbare omstandigheden, zo zeggen verschillende zorg- en onderwijsprofessionals, hebben aanzienlijk minder kansen in het leven. Zij staan vaker dan andere kinderen bloot aan medische en sociale omstandigheden die een goede start van hun leven in de weg staan. Denk aan een minder gezonde zwangerschap van hun moeder, veroorzaakt door stress of roken, en minder betrokkenheid van ouders bij school doordat zij veel werken, en minder kansen op school als gevolg van taalachterstanden (Pharos, 2023 b). Dit heeft een levenslang effect op zowel de fysieke als de mentale gezondheid en de ontwikkeling. Volgens veel professionals hebben deze kinderen minder kansen op goed onderwijs en in de maatschappij.

Professionals herkennen het patroon dat kinderen van eerste generatie arbeidsmigranten minder kansen hebben omdat hun ouders nog geen stabiliteit hebben gevonden. Dat de zorgen van migrantenouders niet primair liggen bij de schoolcarrière van hun kinderen is ook herkenbaar. Turkse professionals herkennen dit van hun eigen (groot)ouders en hebben gezien dat het generaties kan duren voordat achterstanden uiteindelijk worden ingehaald. Zij vinden het belangrijk dat er begrip voor is, maar ook dat er extra aandacht is voor de kinderen, vanuit een goed functionerende pedagogische en medische basis die goed aansluit bij deze ouders en hun kinderen.

Gevolgen van opgroeien in ongunstige leefomstandigheden

Kinderen die opgroeien in ongunstige leefomstandigheden hebben als volwassene ook minder kansen op een goede gezondheid. Zo is er een kans dat de kwetsbare positie van de ouders wordt overgedragen op de volgende generatie. Door in te zetten op mechanismen als betere toegang tot zorg, betere kansen in het onderwijs en het voorkomen van stress, kan die intergenerationele overdracht worden beïnvloed. Als dit succesvol leidt tot een betere ontwikkeling en een betere fysieke en mentale gezondheid van kinderen hebben deze kinderen een kansrijkere toekomst.

6.2 Minder preventie en hulp

Jonge kinderen van Bulgaarse ouders in de leeftijd tussen nul en vier jaar maken minder gebruik van voorzieningen en preventieve en eerstelijnszorg in Zaandam-Oost. Voorzieningen als verloskundige zorg, kraamzorg, publieke zorg, jeugdgezondheidszorg, huisartsenzorg, peuterspeelzalen en (voorschools) onderwijs fungeren normaal gesproken als een buffer voor kinderen die in kwetsbare omstandigheden opgroeien (NJl, 2021). Maar door verschillende drempels profiteren Bulgaarse kinderen minder van die voorzieningen in Zaandam-Oost.

Ondanks de inzet van tolken, brugfunctionarissen en een Bulgaarse sleutelpersoon, merken professionals dat er meer inspanningen nodig zijn om kinderen vanaf de zwangerschap kwalitatief goede preventie en zorg te bieden. Verloskundigen zien zwangere vrouwen vaak pas vanaf 20 weken, waardoor zij minder gericht aan preventie kunnen doen. Bulgaarse gezinnen maken korter en minder vaak gebruik van kraamzorg, van de jeugdgezondheidszorg en van Het Rijksvaccinatieprogramma (Pharos, 2023 & Forum, 2014b). Ouders volgen verwijzingen naar de peuterspeelzaal vaak niet op. Bulgaarse gezinnen maken ook geen wezenlijk gebruik van de laagdrempelige inloopochtenden in de buurthuizen. De huisartsen melden dat relatief veel kinderen logopedie nodig hebben vanwege taalachterstanden. Vaak lukt het niet goed om kinderen verwezen te krijgen en hulp te realiseren. Omdat de achterstanden van kinderen zonder hulp toenemen maken zij zich om die kinderen veel zorgen. Voor deze kinderen werkt de preventieketen, bedoeld om opgroei problemen te voorkomen, niet.

“Je bent een buitenstaander, ze vertrouwen mij ook niet altijd. Ik merk dat ik ook maar iemand ben die zich weer even met hun leven bemoeit. Niet elke ouder staat er voor open. Maar goed, dat bespreek ik ook als ik ergens voor het eerst kom. Wil je dit wel of niet? We zijn er voor de gezondheid van je kind, dat soort dingen leggen we wel uit. En ik maak me ook zorgen om kinderen die geen Nederlands leren, omdat ze niet worden aangemeld bij een peuterspeelzaal en niet bij een school. Als ze mogen beginnen, beginnen ze op school met een taalachterstand.”
Professional

Kinderen die niet staan ingeschreven komen niet goed in beeld bij zorg en onderwijs. Omdat deze kinderen door de jaren heen steeds opnieuw afspraken of hulp mislopen gaat het ook voor hen om een stapeling aan gemiste (preventieve) zorg en ondersteuning. Dit kan gevolgen hebben voor de gezondheidsuitkomsten en ontwikkelkansen van deze kinderen (Roseboom, 2022)

“Soms staat ook alleen de vader ingeschreven, maar de moeder en het kind niet. ... Wat wij veel horen van scholen is dat kinderen drie maanden naar school gaan en dan opeens zijn ze er niet meer. Dan zijn ze of op vakantie, of ze wonen hier niet meer.” Professional

6.3 Onderwijs

Wanneer kinderen vervolgens naar het primair onderwijs gaan is zichtbaar dat zij kansen in hun voorschoolse leven hebben gemist. De professionals constateren vaak een taal- en/of ontwikkelingsachterstand als de kinderen voor het eerst op school komen. Onderwijsprofessionals uit het voorgezet onderwijs uiten ook veel zorgen over Bulgaarse kinderen. Alle Bulgaarse kinderen stromen uit op een praktijkgeschoold onderwijsniveau: vmbo-basis of -kader of praktijkonderwijs.

De ouders zijn voor primair en voortgezet onderwijs scholen niet goed zichtbaar en vaak lastig te bereiken omdat ze veel werken, vaak van contactgegevens wisselen, de taal niet spreken, niet op ouderavonden komen en niet betrokken zijn bij activiteiten op school. Scholen en ouders weten van elkaar daardoor niet goed hoe ze aankijken tegen het belang van onderwijs. Ouders zijn vaak niet op de hoogte van de afspraken over leerplicht, op tijd komen en regels voor ziekmelding. Scholen ervaren dat ouders hun kind snel thuishouden, bijvoorbeeld als het maar een beetje ziek is. Ouders willen dat hun kind beschermd wordt.

De ouders zeggen ook zoekend te zijn. Zij begrijpen vaak niet waar scholen zich druk om maken als ze bij hen aan de bel trekken. Ze zijn zich er niet van bewust dat scholen verwachtingen hebben ten aanzien van hen. In Bulgarije waren zij het anders gewend (Forum, 2014a & KIS, 2016).

“We merken dat er bij Bulgaarse mensen ook een heel groot wantrouwen heerst naar het onderwijs. Wanneer we dat vergelijken met andere groepen, dan is dat heel opvallend. We weten niet waarom, misschien vanuit een trauma of misschien vanwege hun migratie. We constateren dus een enorm verschil met ouders uit andere landen.” Professional

Scholen melden een snel stijgend aantal Bulgaarse leerlingen. De instroom van nieuwkomers kinderen kost scholen veel tijd, vooral in een al kwetsbare wijk. Deze kinderen hebben extra tijd nodig om te wennen, de taal te leren en vriendjes te maken. Doorverwijzing naar taalscholen lukt niet altijd goed. Sommige kinderen verhuizen vaak en wisselen dan van school en moeten dan weer een nieuw netwerk opbouwen. Scholen vinden het lastig dat hun zorgen hierover niet door ouders herkend worden. De inzet van een sleutelpersoon is behulpzaam gebleken bij het betrekken van ouders bij het onderwijs, en onderwijsprofessionals zouden vaker gebruik willen maken van deze intermediair.

“De sleutelpersoon heeft de brug gelegd naar school, heeft uitgelegd wat er op school gebeurt, en wat je moet doen als je kind ziek is. En we merkten meteen de volgende dag al het verschil. Ik werd aangesproken op het schoolplein, er werd naar me gezwaaid. Sinds dat moment ben ik degene met wie contact wordt gezocht. Er wordt oogcontact gemaakt, dat is voor het eerst. De directeur is nog te ver weg, maar bij mij doen ze het wel.” Professional

Ouderavonden op basisscholen voor Bulgaarse ouders, nodig of niet?

Tijdens een ouderavond, georganiseerd in een samenwerking tussen een basisschool en een Bulgaarse adviseur arbeidsmigranten (sleutelpersoon), is er veel verschil van mening tussen Bulgaarse ouders over de manier waarop zij betrokken moeten worden bij het onderwijs van hun kind en hoe zij als ouders benaderd moeten worden. De ouderavond is specifiek voor deze groep georganiseerd omdat Bulgaarse ouders niet op de reguliere ouderavonden verschijnen.

Sommige ouders die in Nederland zijn geboren of al enigszins Nederlands spreken, geven tijdens de ouderavond aan dat zij niet verplicht kunnen worden om aanwezig te zijn op een aparte ouderavond voor Bulgaarse mensen. Het voelt voor hen als stigmatiserend. De groep ouders die geen Nederlands spreekt, waardeert het juist wel dat er een ouderavond in het Bulgaars is georganiseerd.

Tijdens de ouderavond wordt geadviseerd dat ouders hun kind ondersteunen bij het leren van Nederlands. Een klein deel van de ouders vindt het niet nodig om hun kinderen te stimuleren Nederlands te spreken, omdat ze van plan zijn om weer terug te gaan naar Bulgarije. Dus waarom zouden ze dit doen? Een enkele ouder, die Nederlands spreekt, wil wel graag dat haar kind goed Nederlands leert, aangezien het gezin van plan is om in Nederland te blijven. De andere ouders gaan niet direct in op het advies.

6.4 Beschermende opvoedstijl met meerdere opvoeders

Kinderen worden door de hele familie opgevoed. Vaak wonen meerdere gezinnen bij elkaar, waardoor zij een economische eenheid vormen (Forum, 2014b). Professionals zien over het algemeen dat de zorg voor de kinderen warm is in de Turks-Bulgaarse gezinnen. De kinderen zijn geliefd, er is veel aandacht voor hen, er zijn meerdere opvoeders beschikbaar, er zijn altijd andere kinderen om mee te spelen en de kinderen worden beschermd wanneer ze ziek zijn.

“Ze wonen met velen, dus de kinderen hebben ook veel speelmaatjes, denk ik. Maar ik zie heel vaak kinderen met flessen of met spenen, zaken die wij er allemaal allang uit willen hebben. Of kinderen die langer de borst krijgen. Dat gaat daar veel langer door. Het is anders. Maar er zijn ook genoeg Nederlandse ouders die dat doen.” Professional

Over verschillende kinderen van Bulgaarse Roma zijn er zorgen. Ze worden onvoldoende beschermd door volwassenen. Bijvoorbeeld omdat ze verantwoordelijkheid hebben over kleinere zusjes en broertjes. Er zijn ook middelbare scholieren die er alleen voorstaan op momenten dat zij hun ouders nodig hebben. Bijvoorbeeld wanneer ze worden gedagvaard omdat ze hun leerplicht niet nakomen.

“Wat ik zie is over het randje van verwaarlozing. Er is weinig aandacht voor de kinderen. Ouders werken heel veel, het zijn mensen die heel hard moeten werken. Mensen die klem zitten. Ze hebben geen aandacht voor structuur voor de kinderen.” Professional

6.5 Schadelijk of horend bij de cultuur?

Professionals merken dan uitleg over de gezondheid van kinderen niet goed aankomt bij ouders. Ze zien gezondheidsrisico's voor de kinderen maar merken dat hun adviezen niet worden opgevolgd en dat de ouders zich geen grote zorgen maken over gezondheid en ontwikkeling van hun kinderen. Denk aan zaken als tandbederf door flesgebruik, sneller overschakelen van borstvoeding op flesvoeding en een gebrek aan speelgoed om mee te spelen. Veel professionals zien dat de omstandigheden en de sociale norm van de Bulgaarse families van bepalende invloed zijn op de opvoeding en niet hun individuele professionele advies.

“Soms liggen ze met een baby'tje in het kleinste kamertje, waar alleen maar een ventilatierooster is. Dat is natuurlijk best een zorgelijke situatie en als er dan ook nog andere kleine kinderen rondlopen... Zo'n vrouw kan nooit eens even lekker uitrusten. ... Er woont misschien ook nog een zus die al twee kinderen heeft. Het is dus niet zo dat het alleen om een inwonende opa en oma gaat.” Professional

Professionals en sleutelpersonen zien dat een cultuursensitieve communicatie over de opvoeding belangrijk is. Zodat er niet alleen aandacht is voor het gedrag van ouders, maar ook voor de context, de achterliggende oorzaken en bedoelingen van het gedrag. Om te voorkomen dat er een verkeerde interpretatie wordt gegeven aan een opvoedsituatie. Een voorbeeld is dat ruzie tussen ouders met andere ogen wordt bekeken omdat ze Bulgaars zijn, en geschreeuw wordt geduid als kindermishandeling. Terwijl ouders het beste willen voor hun kinderen en eigenlijk hulp nodig hebben bij de opvoeding.

“Je moet het wel aanpakken en je bent er veel mee bezig. Maar ik weet bij mensen wel waar hun gedrag vandaan komt. En wanneer je dat begrijpt, dan helpt dat bij je benadering. Tegelijkertijd spreek ik ze aan op dingen. De zorgen om de kinderen zijn er wel. Voeding bijvoorbeeld is een probleem en gezondheidszorg ook.” Professional

6.6 Kinderrechten

Er zijn met ons zorgen gedeeld op het gebied van kinderrechten. Deze zijn nog niet goed in kaart gebracht en geduid. Meerdere professionals melden dat zij minderjarige meisjes hebben ontmoet die al aan het werk zijn, niet ingeschreven staan. Ook is er een melding geweest over een vermoedelijk kindhuwelijk, wat een zogenoemde 'schadelijke praktijk' is. Schadelijke praktijken omvatten uiteenlopende vormen van onderdrukking en geweld tegen kinderen (vooral meisjes) en tegen mannen en vrouwen, die voortkomen uit traditie, cultuur, religie of bijgeloof (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport [VWS], 2022). Van de Roma (en sommige andere groepen afkomstig van de Balkan) is bekend dat kindhuwelijken voorkomen (Sollie, 2013). In multiprobleem- gezinnen met een Roma-achtergrond speelt problematiek waarbij de rechten van kinderen onder druk staan, zoals het onttrekken aan de leerplicht. Overigens is een kenmerk van deze praktijken dat die niet door alle groepen als 'schadelijk' worden ervaren (Butter & Omlo, 2021). Het is dus belangrijk om verder te onderzoeken wat in Zaanam-Oost en andere delen van Zaanstad speelt in multiprobleemgezinnen. Het is van belang om de recente kennis en ervaringen te benutten en specialistische kennis in te zetten bij casussen waarbij kinderrechten geschonden lijken te worden.

7 Opvattingen van Bulgaren over hun leven in Nederland

7.1 Niet thuis, maar meer kansen voor de familie

De Bulgaarse mensen die we spraken, vertellen dat zij zich in Zaandam-Oost niet thuis voelen. Maar het feit dat er hier wel een kans bestaat om op een eerlijke en niet heel schadelijke manier geld te verdienen, geeft hun rust. Een vrouw vertelde ons dat zij in Bulgarije alleen had kunnen overleven door diefstal. Een andere vrouw droomde ervan om haar kinderen uit Bulgarije naar Nederland te halen, en het gezin een huis en een rustig bestaan te bieden.

“Ik ben blij dat ik hier ben, als ik in Bulgarije was dan was mijn leven waarschijnlijk heel slecht, ik weet het niet. Misschien moest ik met mannen naar bed gaan om eten naar huis te brengen. Leven met een Bulgaars salaris ga je niet redden. Ik wil dat als mijn kinderen brood naar binnen krijgen, dat het halal is, niet haram. Dat het goed is. Het is goed als je niet liegt, als je geen eten steelt.” Bulgaarse respondent

Een rustiger bestaan neemt niet weg dat mensen vaak een grote druk voelen. Ze zijn ontzettend bang om ontslagen te worden of zonder werk te komen zitten. We spreken een aantal mensen die weten dat ze op oneerlijke contracten werken. Ze krijgen door hun tussenpersoon niet het bedrag uitbetaald dat de werkgever aan salaris biedt. Daar zijn ze boos over, maar ze durven er uit angst voor ontslag niets over te zeggen.

Ook voelen ze druk om de familie in het land van herkomst te kunnen onderhouden, en om hier een woning te kunnen betalen. Er wordt in Bulgarije naar hen gekeken vanuit een dubbele moraal: ze worden enerzijds gezien als mensen die het land redden, maar er wordt hun anderzijds ook verweten dat ze het land hebben ontvlucht en het nu makkelijker hebben dan de achterblijvers.

7.2 Stigma en discriminatie

Verschillende Bulgaarse mensen vertellen dat ze bang zijn om een stigma te krijgen. Ze zijn zich ervan bewust dat Bulgaren een slechte naam hebben. Voor sommige Turkse Bulgaren is het belangrijk dat het onderscheid wordt gemaakt tussen hun leefwijzen en de tradities uit de Roma-gemeenschap, die zij als achterhaald beschouwen. Maar ook willen zij niet geassocieerd worden met overlastgevers. Ook mensen die al langer in Nederland zijn, zeggen dat ze het oneerlijk vinden dat zij altijd op hun Bulgaarse identiteit worden aangesproken. Voor hen staat dit de integratie juist in de weg. Ze willen graag erbij horen en hun leven hier rustig opbouwen.

7.3 Toekomst van de kinderen

Vanuit een Nederlandse bril bekeken, hebben kinderen van Bulgaarse arbeidsmigranten minder kansen op een goede toekomst en deelname aan de samenleving (Pharos, 2023b). In de beleving van de Bulgaarse mensen, die wij spraken, bieden ze hun kinderen aanzienlijk meer kansen door te emigreren. Bulgaarse ouders bekommeren zich om hun kinderen in het hier en nu. Ze werken voor hun familie en kinderen. Ze willen graag dat hun kinderen kunnen trouwen met Turks-Bulgaren en Bulgaarse Roma en een eigen gezin kunnen stichten. Grootouders waken ervoor dat familierituelen die de familie bij elkaar houden niet verwateren.

Bulgaarse ouders streven ernaar hun kinderen optimaal te beschermen, vertellen zij aan sleutelpersonen. Als hun kinderen ziek zijn of het risico lopen om buitengesloten te worden door de eigen gemeenschap, dan doen zij wat hun goedgevoelt: ze van school houden, of zich verzetten tegen een stempel dat hun kind 'dom' of 'achterlijk' is. Zij moeten eraan wennen dat de overheid of onderwijsprofessionals zich mede verantwoordelijk tonen ten aanzien van de opvoeding. Bescherming door de familie is volgens hen een sterker middel om een goede toekomst te waarborgen.

We hebben gesproken met twee moeders van wie de kinderen onder toezicht zijn komen te staan. Rondreizen door Europa was hun manier om te overleven, en lange tijd wilden zij buiten de blik van instanties blijven. Beide moeders vonden (tijdelijk) in Zaanstad iemand met wie ze wel een band konden opbouwen, bij wie ze zich niet veroordeeld voelden en die naast hen kon staan. Zij zochten daarbij veiligheid voor henzelf. Daardoor kwam er bij hen wat meer ruimte om over een toekomst met hun kinderen na te denken.

We weten niet precies hoe Bulgaren in het algemeen tegen de toekomst van hun kinderen aankijken. De verwachtingen ten aanzien van kinderen lijken niet gericht te zijn op stijging op de sociale ladder. De vraag over de maatschappelijke toekomst (wat voor toekomst wil je voor je kinderen, welk werk wil je dat je kinderen gaan doen, wil je dat ze een diploma halen?) van hun kinderen werd tijdens de gesprekken niet begrepen. Mogelijk waren deze vragen te abstract omdat ouders zelf niet op school hebben gezeten.

7.4 Tevredenheid inzet sleutelpersoon

Bulgaren vertellen tevreden te zijn met de hulp die ze ontvangen van zorgprofessionals. Ze waarderen de zorgzaamheid van deze professionals. Maar ze hebben problemen met het vinden van de weg in de zorg, en ze begrijpen niet goed waarom ze soms niet goed geholpen worden met hun vragen. Ook missen ze informatie in het Bulgaars. Ze voelen zich geholpen door een sleutelpersoon, iemand die hun context begrijpt en die voor hen aanvoelt als een 'broer' of 'zuster', en die helpt vertalen. De uitgebreide uitleg die ze van een sleutelpersoon krijgen, stelt hen gerust.

8 Knelpunten van professionals en sleutelpersonen

8.1 Tijdsinvestering en frustraties

Professionals en sleutelpersonen die we spraken steken veel tijd aan het op weg helpen van Bulgaren met weinig kennis over de samenleving en lage basisvaardigheden. Zoals gezegd in hoofdstuk 5.4 spelen communicatieproblemen een grote rol. Professionals doen in hun beleving hun uiterste best. Ze herhalen informatie, en geven stap voor stap uitleg. Zij nemen ongeletterde en laaggeletterde mensen aan de hand mee voor zover ze kunnen. Velen van het valt het op dat desondanks de aansluiting ontbreekt en de communicatie niet slaagt. Dit maakt het moeilijk om op een bevredigende manier goede hulp of zorg te verlenen. Dat gevoel van falen in de hulp leidt tot frustratie en dat staat regelmatig een goede relatie in de weg.

“Een simpele afspraak maken die normaliter 3 minuten duurt. Dat kost nu 20 minuten tijd. En soms heb je dan eindelijk die afspraak, en dan komen ze over 5 minuten terug en dan zijn ze het er toch niet mee eens. Dan gaan ze drammen dat ze het toch anders willen.” Professional

“Ik herinner me dat ik helemaal had uitgekauwd voor een gezin hoe ze naar een tandarts konden gaan, precies op een tijdstip waarop zij ook konden, dat was echt aan het handje meenemen. Dat ze het gewoon niet deden (...) Wat ik merk is dat het op individueel niveau moeilijk is om met ouders iets te bereiken.” Professional

8.2 Druk op professionals door ondermijning

Professionals ervaren de situatie waarin sommige Bulgaren en hun kinderen leven en de ondermijnende praktijken die ermee gepaard gaan als schokkend. Ze willen hen, en vooral de kinderen, goed helpen. Maar in de praktijk is dit ingewikkeld: de oorzaken van problemen waar Bulgaren mee kampen bevinden zich op terreinen waarop de professionals geen oplossingen kunnen bieden. Zij voelen zich machteloos staan door gevolgen van die ondermijnende praktijken en uitbuiting voor hun cliënten en de kinderen en ervaren de noodzaak om hierin professioneel ondersteund te worden. Zij hebben er moeite mee om hun dilemma's over het voetlicht te krijgen en dat maakt dat zij zich niet gezien en soms eenzaam voelen.

“Ik mis gewoon de gemeente in dit verhaal. Ik mis dat er gekeken wordt naar huisvesting, hoe mensen wonen, met hoeveel mensen, en dat daar controle op komt. Zodat het ook verbetert voor deze groep, dat ze niet meer met zoveel man in een huis zitten.” Professional

“Deze mevrouw werd van de ene op de andere dag uit haar huis gezet. Niks huurbescherming. Niemand doet wat. Alleen omdat het gaat om een Bulgaarse vrouw.” Sleutelpersoon

Soms staat de integriteit van hulpverleners en sleutelpersonen onder druk. Dit komt bijvoorbeeld voor in situaties waarin cliënten heel open zijn over zwart werk en misbruik van regelingen. Zij vragen hulpverleners dan impliciet om mee te werken aan die ongewenste situatie. Dit zet de relatie tussen hulpverleners en cliënten onder druk. Gebrek aan een duidelijkheid hoe hiermee om te gaan zorgt vervolgens bij professionals voor ongemak, stress en soms schaamte.

8.3 Cultuurverschillen, cultuurrelativisme en cultuursensitief werken

De grote zorgen over Bulgaren en het gebrek aan werkzame oplossingen leidt regelmatig tot hopeloosheid, ergernis en frustratie bij professionals. Culturele verschillen spelen ook een grote rol. Professionals zijn zoekend naar een houding en naar wat helpt bij de afstemming op de Bulgaarse identiteit.

Sommige professionals in Zaandam-Oost werken cultuur-relativistisch. Ze verklaren al het gedrag vanuit de Bulgaarse cultuur en accepteren dat gedrag. In plaats van bijvoorbeeld iemand op een individuele verantwoordelijkheid aan te spreken. Maar in bepaalde situaties merken ze dat cultuurrelativisme botst met protocollen en regels of de beroepsethiek. Bijvoorbeeld wanneer er signalen zijn dat kinderen in een onveilige situatie leven. Denk aan het onttrekken aan leerplicht of het niet opvolgen van medisch noodzakelijke verwijzingen voor kinderen. De meldcode Kindermishandeling vraagt dan om verder te onderzoeken of er sprake is van verwaarlozing of mishandeling om zo rechten van kinderen te beschermen (het kinderrechtencollectief, 2024 & Rijksoverheid, 2024a).

Professionals lopen er tegenaan dat de opvoednormen van ouders ver afstaan van de systeemnormen in Nederland. Ze willen niet met twee maten meten, en Bulgaarse kinderen anders behandelen, maar de praktische opvolging van signalen van verwaarlozing of ernstige zorgen schiet tekort. Dat geeft hen soms een hopeloos gevoel.

“Maar of er een oplossing komt. Het gevoel is dat dit nooit naar elkaar gaat toekomen. We verwachten iets van een groep die op een hele andere manier leeft en denkt.” professional

Er zijn ook professionals en sleutelpersonen die, met *outreaching* werk en/of flexibele werktijden, ouders bereiken en met hen de dialoog aangaan over opvoeding, normen en waarden. Zij bouwen aan een vertrouwensrelatie en gaan in gesprek of in discussie. Ook zij houden rekening met waar Bulgaren vandaan komen, blijven naast hen staan, maar zetten in op een verandering op een langere termijn en in het belang van kinderen.

“Het gaat om het juiste gesprek voeren. Met de juiste emotie die aansluit bij deze mensen. Cultuursensitief werken vanuit een gezonde nieuwsgierigheid. En met oog voor de geschiedenis van deze mensen. En met als doel hen krachtiger te maken, hen te bevestigen in hun identiteit. Bijvoorbeeld door naar hun Turkse naam te vragen en Turkse prentenboeken in de bibliotheek te leggen, waarin zij zich herkennen.” Professional

Professionals geven aan dat een gezamenlijke visie op cultuursensitief werken en op arbeidsmigratie ontbreekt. De ervaring is dat iedereen zelf probeert uit te vinden, binnen de eigen setting en mogelijkheden, wat werkt om de relatie met Bulgaarse mannen, vrouwen en gezinnen te verbeteren. Daardoor handelen professionals heel verschillend en vanuit verschillende mensbeelden en is er nog weinig zicht op wat als professioneel collectief (alle verschillende disciplines in de wijken in samenwerking met elkaar) werkt.

8.4 Professionele eenzaamheid

Veel professionals vinden dat zij bij de heel kwetsbare Bulgaarse inwoners hun rol niet goed kunnen uitvoeren. Zij ervaren hierin professionele eenzaamheid. Dat wil zeggen dat een gezamenlijke reflectie op de situatie in de wijken van Zaandam-Oost, de duiding van wat er aan de hand is en een collectief handelingsperspectief ontbreekt. Professionals hebben het idee dat zij zelf wel hard werken, maar dat iedereen verschillend werkt. En dat daardoor niet alle partijen ondersteunend en aanvullend samenwerken met elkaar.

“Ze stuurt eigenlijk geen mensen naar het wijkteam, omdat ze daar niet geholpen worden. Mensen hebben heel veel wantrouwen, bij het wijkteam wordt gelijk een dossier opgebouwd. (...) er worden gelijk een heleboel vragen gesteld (woon je in een huur- of koopwoning?). Ze vindt dat je mensen gewoon moet helpen, dat gebeurt nu niet.” Sleutelpersoon

9 Behoeften van professionals en sleutelpersonen

9.1 Een duurzame aanpak

Professionals hebben behoefte aan een langdurige aanpak gericht op de uitdagingen die spelen binnen verschillende domeinen. Een aanpak waarbij de toekomst van de Bulgaarse kinderen centraal staat, die zich richt op de komende generaties en waarbinnen de geleerde lessen over andere groepen arbeidsmigranten een plek krijgen. Zij willen voorspelbaarheid en transparantie, waarbij de lokale overheid en samenwerkende partijen een duidelijke rol pakken voor de vraagstukken die zij zelf niet kunnen oplossen.

“Als je hier komt vanuit een EU-land moet je je eigen taal cursus betalen, iemand uit Syrië hoeft dat niet te betalen. ... We lopen hier echt tegen de Europese regelgeving aan, maar je kan toch wel als Zaanstad zeggen: wij als gemeente bieden dat aan. Je kan het natuurlijk niet verplichten, maar je kan het als gemeente toch wel aanbieden?” Professional

9.2 Collectief handelen

Professionals hebben behoefte aan een gedeelde visie op cultuursensitief werken, op de problematiek en op collectief handelen. Ze willen beter van elkaar weten wat werkt, welke succesvolle initiatieven er zijn. En ze willen weten waar de expertise te vinden is: naar wie ze kunnen doorverwijzen bij welke problematiek, of wie hen kan helpen om verdere stappen te zetten als er zich problemen voordoen. Het moet transparant zijn wie wat doet, waardoor er meer samenhang ontstaat en professionals meer in lijn met elkaar en aanvullend op elkaar handelen, zodat ieders persoonlijke inzet zichtbaar bijdraagt aan een collectief doel.

“Met alle partners zicht hebben op wat je dan doet, zegt, hoe je helpt, welke informatie en begeleiding je geeft. Zodat we weten wat het consultatiebureau doet, en wat alle partijen binnen het Pact nu al doen. Meer in het netwerk afspreken over hoe we met bepaalde problemen omgaan. Wat bespreken we met ouders?” Professional

“Wat mij opvalt is dat iedereen nu op eilandjes zit uit te zoeken wat mogelijk is. Ik ben op zoek naar wat we ook zouden kunnen doen om meer zicht te krijgen op wat mogelijk is. Je zou daar multi-disciplinair over moeten sparren ook met Veilig Thuis.” Professional

“We moeten veel meer de vraag stellen: wat is belangrijk voor hen [de ouders]? De vraag stellen: waar komt het vandaan dat ouders zo hard werken en hun kinderen niet naar school brengen? Ze zitten nog in een overlevingsproces. Bij mijn opa ging het daar ook over. School was bijzaak. We verwachten dat zij gaan denken zoals wij denken. Maar zij hebben niet dezelfde levensverwachting. Het is belangrijk dat zij [mensen die werken in deze wijk] begrijpen wat migratie is en hoe dat voelt.” Professional

9.3 Investeren in vakmanschap en cultuursensitief werken

Er is behoefte aan duurzaam investeren in cultuursensitief werken, door het aanbieden van trainingen en multidisciplinaire intervisiebijeenkomsten. Er is ook behoefte aan samenwerking met ouders, om van hen te horen wat nodig is om de dialoog over opvoeding aan te gaan. Onderdeel van cultuursensitief werken is *outreaching* werken, omdat Bulgaarse ouders niet vanzelf met problemen naar een voorziening toekomen (Pharos, 2023a).

“Er moet meer samen worden opgetrokken, samen een visie maken. Hoe je aanpak is vanaf het allereerste moment: zodra er een nieuw Bulgaars persoon zich bekend maakt meteen aanpakken, en doornemen wie ze zijn, wat ze nodig hebben. Bijvoorbeeld wanneer ze een kindje krijgen al bij de verloskundige, wanneer ze bij het consultatiebureau [jeugdgezondheidszorg] komen, dan daar en wanneer ze nieuw in de gemeente komen daar. Meer zicht krijgen dus op wie deze individuen zijn en op hun kinderen.” Professional

9.4 Sleutelpersonen en informatiepunt Bulgaren

In Zaandam-Oost is er inmiddels een informatiepunt Bulgaren, dat sinds het najaar van 2022 actief is. De adviseur Bulgaarse arbeidsmigranten informeert professionals op maat (dus met informatie passend bij hun beroep) over de achtergrond van de Bulgaarse migranten, zodat deze professionals meer zicht krijgen op de situatie van arbeidsmigranten, er meer begrip voor hen ontstaat, en ze handvatten krijgen voor cultuursensitieve communicatie en zorg- of hulpverlening.

Daarnaast licht zij groepen arbeidsmigranten voor in hun eigen taal over de Nederlandse samenleving (zie het kader ‘Ouderavonden op de basisscholen voor Bulgaarse ouders, nodig of niet?’). De professionals en arbeidsmigranten die we spraken zien meerwaarde in een Bulgaarse adviseur en het informatiepunt. Volgens professionals is het nuttig om de dienstverlening van het informatiepunt uit te breiden.

“Zij [de adviseur Bulgaarse arbeidsmigranten] kent het onderwijs goed. Zij kon dit goed uitleggen aan de ouders. Maar ook aan ons kon ze goed uitleggen wat er met de ouders gebeurt. Dat zij veel schaamte voelen, omdat er in Bulgarije geen licht verstandelijk beperkte mensen deelnemen aan de samenleving. Dat gaf ouders dus een ander beeld van wat er met hun zoon aan de hand was. Toen we dat begrepen, konden wij ook beter aan ouders uitleggen dat we denken wat er aan de hand is met hun zoon. Wat we zagen was dat er eerst bij de moeder veel wanhoop en verdriet was. Toen ging de sleutelpersoon met haar praten, en dat deed ze heel lang. Langzaam zagen we dat de moeder ging ontspannen, en dat ze kalmeerde.” Professional

“Het heeft ons heel veel verder gebracht. Ik heb de jongen nu kunnen aanmelden bij de jeugdarts in verband met zijn hoge verzuim. Moeder vertelde aan de sleutelpersoon namelijk dat ze bij één kuchje haar zoon al ziek meldde. Dat wisten we helemaal niet.” Professional

9.5 Informatie aan Bulgaren vanaf dag 1

Professionals en sleutelpersonen vinden dat er veel meer inspanningen nodig zijn om Bulgaarse ouders en kinderen goed te bereiken en hen te informeren over het leven en de voorzieningen in Zaandam-Oost en wat van hen als inwoners verwacht wordt. Bulgaren zouden al informatie in het Bulgaars moeten ontvangen zodra ze zich inschrijven in de gemeente. Mensen die zich niet ingeschreven hebben, kunnen op andere plekken in de wijk aangesproken worden, zoals in de supermarkt.

Succesvolle voorbeelden; versterken van het contact tussen ouders en school

Verschillende basisscholen slagen erin om ouders naar de ouderavonden te laten komen of goed met ze samen te werken. Voorbeelden van successen zijn:

- De ‘democratische dialoog’: investeren in de relatie met ouders door een Turkssprekende brugfunctionaris. Opbouw van de relatie, geduld en heldere uitleg over wat er verwacht wordt van ouders en waarom, helpen ouders meer te betrekken bij school. Op die manier maken zij ook kennis met democratische gespreksvoering. Ouders wordt ook voorgespiegeld hoe zij vanuit rust assertief kunnen communiceren, in plaats van met veeleisend gedrag iets voor elkaar proberen te krijgen.
- De inzet van een Bulgaarssprekende adviseur met onderwijservaring, die ouders directief de school binnenhaalt door hen te verplichten naar een ouderavond te komen. Ouders ontvangen een uitnodiging in eenvoudig Bulgaars, deze wordt bij herhaling gestuurd en uitgedeeld. Op de uitnodiging staat dat deelname verplicht is. Alle ouders (op een enkeling na) komen naar zo’n ouderavond. De schooldirecteuren merken verschil in het gedrag van ouders na de bijeenkomst. Ouders begrijpen het concept leerplicht beter en er is meer dialoog rondom verzuim van de kinderen. Het lukt dan om kinderen vaker deel te laten nemen aan het onderwijs.

10 Conclusies en aanbevelingen

10.1 Conclusie

Arbeidsmigranten hebben recht op eerlijke, veilige en gezonde woon- en leefomstandigheden. De leefomstandigheden zijn voor veel Bulgaarse arbeidsmigranten in Zaandam-Oost niet eerlijk, veilig en gezond. Dit heeft grote impact op de gezondheid en welzijn van Bulgaarse arbeidsmigranten en hun kinderen. En dit heeft impact op de wijken en de professionals die daar werken.

We zien de grootste risico's bij Turkse Bulgaren en Bulgaarse Roma die laaggeletterd zijn of ongeletterd. Door gebrek aan stabiliteit, basisvaardigheden en culturele verschillen komt hun integratie en emancipatie niet op gang. Hun gezondheid en welzijn zijn al kwetsbaar wanneer zij net in Nederland zijn. Door een situatie van afhankelijkheid en uitbuiting leven zij met chronische stress. Zij blijven vast zitten in overlevingspatronen voortkomend uit hun geschiedenis van leven in armoede en sociale uitsluiting; zij houden vast aan familieverbanden en tradities, en veel werken om voldoende geld verdienen voor de familie is hun prioriteit. Het ontbreekt hen daardoor aan voldoende gezonde sociale verbindingen in Zaanstad die hen helpen deze situatie te doorbreken en beter te integreren in de wijken.

De situatie, overlevingspatronen en de gezondheid van hun ouders hebben weerslag op de kansen voor de kinderen. Vooral omdat die in dezelfde stressvolle situatie leven als hun ouders, en kansen op goede zorg en kansen in het onderwijs mislopen. Zij, en straks hun eigen kinderen, hebben daardoor minder kans op een goede fysieke en mentale gezondheid en schoolse ontwikkeling. Daar staat tegenover dat een beschermende opvoedstijl positief bijdraagt wanneer kinderen zich thuis veilig en gezien voelen.

Professionals in Zaandam-Oost maken zich specifiek zorgen over de kinderen van Bulgaarse arbeidsmigranten die zich in kwetsbare omstandigheden bevinden, omdat zij geen perspectief hebben op een betere situatie. Professionals en sleutelpersonen staan voor grote uitdagingen in hun werk met deze kwetsbare Bulgaarse ouders en kinderen. Professionals signaleren veel gezondheids- en ontwikkelingsproblemen, maar beschikken niet over afdoende werkende oplossingen. Zij willen graag kwaliteit leveren, goed voor de kinderen zorgen en de volwassen klanten verder helpen. Maar het wegnemen van de dieperliggende oorzaken ligt buiten hun macht. Dat geldt zowel voor de oorzaken in het verleden, diep in de geschiedenissen van de Bulgaarse families, als voor de oorzaken in het hier en nu, de gevolgen van uitbuiting en misbruik. De complexe realiteit van de Bulgaren en hun kinderen vertaalt zich door naar het professionele veld.

De professionals voelen zich nog onvoldoende gezien door de partijen die in hun ogen kunnen bijdragen aan structurele oplossingen en zij missen een gezamenlijk perspectief en handelen. Dit geeft een gevoel van machteloosheid en kan leiden tot professionele eenzaamheid. Het risico op lange termijn is dat bekwame professionals in de al zeer kwetsbare wijken gedemotiveerd raken in hun werk. Tegelijkertijd hebben zij een sleutelrol bij het realiseren van de centrale doelstelling van het Pact Zaandam-Oost: het verbeteren van de kansen voor kinderen in Zaandam-Oost.

10.2 Aanbevelingen

Ontwikkel een duurzame, integrale aanpak

De problematiek is ingewikkeld en complex; het oplossen ervan vergt een lange adem. In het Pact staat deze lange adem ook benoemd (Pact Zaandam-Oost, 2024). En het is belangrijk om de integrale aanpak, zoals door Pact beoogd, te benutten bij een specifieke aanpak gericht op kwetsbare arbeidsmigranten. Daarin worden nu al een aantal goede stappen gezet; zo wordt de problematiek beter in beeld gebracht en zichtbaar gemaakt, er is een informatiepunt Bulgaarse arbeidsmigranten gestart en het Pact heeft opdracht gegeven voor een plan van een integrale aanpak gericht op kwetsbare arbeidsmigranten.

De sleutel naar het positief beïnvloeden van de gezondheid en het welzijn van arbeidsmigranten en hun kinderen ligt grotendeels in andere beleidsvelden, zoals armoedebestrijding, veiligheid en justitie, onderwijs, huisvesting, werk en inkomen en ruimtelijke ordening. Het is van groot belang om vanuit die verschillende beleidsvelden gezamenlijk te acteren, zowel door middel van repressie als met preventie. Alleen dan kunnen de gezondheid en het welzijn, en de kansen voor kinderen op termijn verbeteren. Uit onze verkenning blijkt dat de prioriteit ligt bij het inschrijven van arbeidsmigranten in het BRP en bij aanpakken gericht op de ondermijnende praktijken met betrekking tot wonen en arbeid.

Zorg voor explicitering van wat er echt speelt

Meer duiding van en betekenisgeving aan verontrustende signalen over de opvoedcontext van kinderen is een belangrijke eerste stap binnen een verbeteraanpak. Die explicitering vanuit verschillende perspectieven is nodig voor een beter begrip van de situatie, voor meer begrip voor elkaar en om te weten wat juiste oplossingen zijn. Werk bij die verdieping samen met professionals, sleutelpersonen en de mensen zelf.

Tijdens de verkenning viel op dat er een onderstroom is van geruchten en opvattingen over wat er speelt binnen de Bulgaarse gemeenschap. Er zijn zowel concrete zorgen (zoals over obesitas en (taal) ontwikkelingsachterstanden) als geluiden over kinderen die opgroeien te midden van illegale of schadelijke praktijken.

De gemeenschappen van Turkse Bulgaren en Bulgaarse Roma in Zaandam-Oost lijken gesloten en zijn bovendien nog niet op gebiedsniveau georganiseerd. Er zijn daardoor op dit moment geen directe sleutelpersonen (*spokesmen*) die spreken namens de gemeenschappen zelf en kunnen duiden en ophelderden wat er speelt. Die opheldering en duiding door de vertegenwoordigers uit gemeenschappen zelf is wel belangrijk, omdat geruchten over schadelijke praktijken onrust en een onveilig gevoel creëren bij inwoners en professionals en leiden tot afstand tussen groepen.

Richt de samenwerking tussen formele en informele zorg goed in

Om veranderingen te bewerkstelligen, de gezondheid en het welzijn van kinderen en hun ouders te verbeteren, en de verbindingen met professionals te versterken, is het belangrijk dat er wordt samengewerkt met personen en organisaties die de gemeenschappen goed kennen, bij voorkeur van binnenuit, en voldoende ingangen hebben voor samenwerking. Het heeft prioriteit om deze samenwerking goed in te richten, zodat de professionals duurzaam ontlast worden. Dit kan door gebruik te maken van bestaande structuren en initiatieven: binnen Zaanstad is er al het infopunt Bulgaren en zijn er verschillende andere personen die vanuit een vertrouwensrelatie werken met Bulgaarse ouders en kinderen. Er zijn goede ervaringen opgedaan met een inloopspreekuur voor Bulgaren van het sociaal wijkteam en het informatiepunt voor Bulgaren; deze activiteiten kunnen nog beter worden gefaciliteerd, verankerd en verbonden worden.

Een volgende stap is het vaststellen van competenties en het zichtbaar maken van de personen die graag een sleutelrol vervullen. Verken samen met deze sleutelpersonen de gewenste samenwerking, bepaal onder welke voorwaarden samengewerkt wordt en welke positionering van sleutelpersonen daarbij hoort. Ook hierbij is het belangrijk om voort te borduren op wat er al is opgebouwd. Vervolgens is het belangrijk om opleiding en training aan te bieden en intervisie te organiseren, en dit te blijven coördineren om continuïteit te waarborgen. Maak dit een doorlopend en consistent proces en blijf zoeken naar ingangen in de gemeenschap en nieuwe sleutelpersonen, zodat gezonde netwerken ontstaan met positieve verbindingen met de gemeenschap.

Ontwikkel een gebiedsgericht collectief (handelings)perspectief met professionals en sleutelpersonen

Prioriteit is nu dat professionals en sleutelpersonen zich gezien voelen, dat zij samen optrekken vanuit eenzelfde visie en dat zichtbaar wordt wat al gebeurt vanuit verschillende disciplines. Veel professionals en sleutelpersonen in het zorg- en onderwijsdomein in Zaandam-Oost doen namelijk hun uiterste best en goed werk. Verschil is echter pas echt te maken wanneer er van elkaar wordt geleerd en er beter wordt samengewerkt. En dat vraagt om dialoog over wat op gebiedsniveau nodig is en om afspraken. Collectief handelen levert op dat alle betrokkenen in de wijk volgens eenzelfde koers handelen, waardoor Bulgaarse ouders en kinderen ook meer richting ervaren en duidelijk wordt wat er van hen verwacht wordt. En dat vraagt van organisaties dat zij meer ruimte vrijmaken voor professionals om te kunnen samenwerken aan cultuursensitieve preventie, en minder opgeslokt worden door de waan van de dag. Zodat professionals uit meerdere disciplines en meerdere lagen van organisaties elkaar ontmoeten, uit kunnen wisselen en elkaar kunnen versterken.

Een volgende prioriteit is het ontwikkelen van een handelingskader voor signalen van complexe problematiek als gevolg van ondermijning of uitbuiting. Een netwerk van lokale experts in cultuursensitief werken kan hierbij ondersteunen door een afwegingskader op te stellen, bij te dragen aan mogelijke oplossingen en professionals *on the job* te adviseren. Voor het versterken van professionals én sleutelpersonen, en de opleiding van nieuwe professionals in de wijk, is het belangrijk om een lerende cultuur te faciliteren. Randvoorwaarde is dat een veilig en open gesprek mogelijk is,

zonder taboes, over de dilemma's waar professionals tegenaan lopen, bijvoorbeeld in de vorm van intervisie of supervisie. Voor sleutelpersonen is het prioriteit te weten bij welke specialisten ze kunnen aankloppen met integriteits- en veiligheidsvraagstukken en onder welke voorwaarden. Die lerende cultuur neerzetten vraagt tijd, maar maakt het mogelijk om aan te sluiten bij de vraagstukken van de wijk in het algemeen en bij de complexe vragen van de Bulgaarse kwetsbare inwoners in het bijzonder.

Gedifferentieerde inzet op preventie en inburgering van Bulgaarse inwoners

Bulgaarse inwoners in Zaandam-Oost lopen veel informatie, preventie en hulpverlening mis, terwijl de meesten van hen wel hier blijven. Het is belangrijk om integratie en het leren van de taal actief te stimuleren. Denk aan een collectief aanbod over het leven in Nederland, gezondheid, voorzieningen en opvoeden en opgroeien in Nederland. Onderzoek welke preventieve opvoedondersteunende programma's in Bulgarije werken of wat in de Nederlandse context zou kunnen werken (Forum, 2014a & Ohiyi, 2023).

De overheid gaat uit van een eigen verantwoordelijkheid van inwoners om in te burgeren. Maar omdat Bulgaren niet verplicht zijn tot inburgeren, en veelal niet in beeld zijn is een *outreaching* aanpak nodig, gekoppeld aan overige activiteiten in de wijk. Denk bijvoorbeeld aan activiteiten die al plaatsvinden binnen Kansrijke Start (VWS, 2023), zoals een uitbreiding van de ouder- en kindgroepen voor Bulgaarse oma's of ouder-koffieochtenden. Door binnen het taalonderwijs thema's te behandelen die gaan over gezondheid en opvoeding, snijdt het mes aan twee kanten (Pharos, 2018). Het is belangrijk te onderzoeken hoe Bulgaren zijn te verleiden om deel te nemen aan activiteiten die bijdragen aan inburgering en succesverhalen in beeld te krijgen. Werk daarom goed samen met sleutelpersonen, en gebruik de inzichten van aanpakken elders zodat ook hier niet opnieuw het wiel hoeft te worden uitgevonden.

Investeer in regionale en landelijke samenwerking

Steden als Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Schiedam, Breda en Utrecht worden geconfronteerd met vergelijkbare uitdagingen met de meest kwetsbare Bulgaarse arbeidsmigranten en hun kinderen. Soms gaat het om dezelfde families. Met name arbeidsmigranten met een Roma-achtergrond verhuizen tussen deze steden wanneer ze op zoek zijn naar een betere situatie. Er zijn binnen deze gemeenten organisaties die ervaring hebben met het stimuleren van de emancipatie van Bulgaarse Roma en Turkse Bulgaren. Het ligt voor de hand om samenwerking met deze gemeenten te zoeken op samen leren, agendering en afstemming over beleid, en een samenwerking met het Rijk.

LITERATUUR

- Butter, E. & Omlo, J. (2021). *Een verkennend onderzoek naar de preventieve aanpak van schadelijke praktijken in Nederland*. Bureau Omlo. Geraadpleegd van <https://www.bureauomlo.nl/wp-content/uploads/2022/01/verkenning-schadelijke-praktijken.pdf>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2019). *Armoede*. Geraadpleegd van <https://longreads.cbs.nl/europese-meetlat-2019/armoede>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2022). *Rapportage Integratie en Samenleven 2022*. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2022/46/rapportage-integratie-en-samenleven-2022>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2023). *Statline*. Geraadpleegd van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37325/table?fromstatweb>
- Digibron. (2024). *Diverse artikelen uit het Reformatorisch Dagblad in de periode 1985-1990*. Geraadpleegd van www.digibron.nl zoekwoorden Turkse Bulgaren/ Turks Bulgarije/ Turkse minderheid Bulgarije
- Engbersen, G., Iliès, M., Leerkes, A.S., Snel, E. & Meij, R. van der (2011). *Arbeidsmigratie in vieren. Bulgaren en Roemenen vergeleken met Polen*. Erasmus Universiteit, Rotterdam.
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2023). *Roma in 10 European Countries, Main results*. Geraadpleegd van <https://fra.europa.eu/en/publication/2022/roma-survey-findings>.
- Eurostat. (2024). *Statistics explained, Mortality and life expectancy statistics 2021*. Geraadpleegd van https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Mortality_and_life_expectancy_statistics#Infant_mortality.
- International Monetary Fund. (IMF). (2020). IMF Working Paper; European Department Inequality, Poverty, and Social Protection in Bulgaria. Geraadpleegd van <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2020/07/31/Poverty-and-Social-Protection-in-Bulgaria-49552>
- Forum – instituut voor multiculturele vraagstukken. (2014a). *Leren van de blik van ouders en professionals, verkenning naar het onderwijs aan Poolse en Bulgaarse kinderen in Nederland*. Geraadpleegd van <https://www.kis.nl/sites/default/files/2022-08/Forum-verkenning-onderwijs-poolse-bulgaarse-kinderen-in-nederland.pdf>
- Forum – instituut voor multiculturele vraagstukken. (2014b). *Opvoedingsondersteuning voor migranten uit Midden- en Oost Europa, praktische adviezen voor gemeenten en instellingen*. Geraadpleegd van <https://www.kis.nl/sites/default/files/2022-08/Forum-opvoedingsondersteuning.pdf>
- Ilièva, N., & Kazakov, B. (2020). *Demographic projection of the education level of the Roma population in Bulgaria (2020-2025)*. Bulgaria: National Institute of Geophysics, Geodesy and Geography, Bulgarian Academy of Sciences.
- Inspectie sociale zaken en werkgelegenheid. (2021). *Rapport Arbeidsmigranten*. Geraadpleegd van <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-417b6fcf-4a06-48de-b936-264ed53c0d5a/pdf>
- Kennisplatform Inclusief Samenleven. (2016). *Poolse en Bulgaarse ouders en kinderen in Nederland*. Geraadpleegd van <https://www.kis.nl/sites/default/files/2022-08/poolse-bulgaarse-ouders-kinderen-in-nederland.pdf>
- Kennisplatform Inclusief Samenleven. (2021). *Taal, informatie, huisvesting en vertrouwen maken arbeidsmigranten weerbaar*. Geraadpleegd van <https://www.kis.nl/artikel/taal-informatie-huisvesting-en-vertrouwen-maken-arbeidsmigranten-weerbaar>
- Kennisplatform Inclusief Samenleven. (2022). *De KIS Wijkmonitor*. Geraadpleegd van <https://kis-wijkmonitor.nl>
- Kennisplatform Inclusief Samenleven. (2023). *Strijd voor het behoud van de Sinti- en woonwagencultuur*. Geraadpleegd van <https://www.kis.nl/artikel/strijd-voor-het-behoud-van-de-sinti-en-woonwagencultuur>
- Het kinderrechtencollectief. (2024). *Wetstekst artikel 28 en Leerplicht*. Geraadpleegd van <https://www.kinderrechten.nl/kinderrechten-vw/artikel-28-onderwijs/>

- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). (2023). *Kansrijke Start*. Geraadpleegd van <https://www.kansrijkestart.nl/>
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). (2022) *Routekaart Schadelijke Praktijken*. Geraadpleegd van <https://open.overheid.nl/documenten/2affcb53-ebf9-4484-a8e9-a7761c3fc60f/file>
- Nederlands Jeugd Instituut. (2021). *De potentie van preventie*. Over de inzet van effectieve preventie. Geraadpleegd van <https://www.nji.nl/publicaties/potentie-van-preventie>
- Ndofor-Tah, C., Strang, A., Phillimore, J., Morrice, L., Michael, L., Wood, P. & Simmons, J. (2019). *Home Office Indicators of Integration framework 2019*. UK: Home Office.
- Onderzoek & Statistiek Zaanstad. (2022). *Demografische kenmerken van de in de BRP ingeschreven groep Bulgaren in Zaanstad*. Gemeente Zaanstad.
- Ohici, A. (2023). Universität Pécs, *Mentoring Projects for or with Roma children in Bulgaria*, Philosophische Fakultät, Institut für Erziehungswissenschaft, Lehrstuhl für Romologie und Bildungssoziologie - Pädagogische Hochschule Freiburg Institut für Erziehungswissenschaft
- Open Embassy. (2021). *Factoren van Integratie Framework, zeven kerninzichten over het meten van integratie*. Geraadpleegd van <https://www.openembassy.nl/kennis/indicatoren-van-integratie-framework-zeven-kerninzichten-over-het-meten-van-integratie>
- Pact Zaandam-Oost 2024-2044. (2024). *We zien je in Zaandam-Oost*. Geraadpleegd van https://www.pactzaandamoost.nl/system/attachments/files/000/016/901/original/Pact_Zaandam_Oost.pdf
- Pharos. (2018). *Gezond leven/Gezond inburgeren*. Geraadpleegd van <https://www.pharos.nl/kennisbank/folder-gezond-leven-module-gezond-inburgeren>
- Pharos. (2021). *Leven met ongezonde stress. Aandacht voor chronische stress in de aanpak van gezondheidsverschillen*.
- Pharos. (2022). *Zorg(en) voor arbeidsmigranten*. Geraadpleegd van <https://www.pharos.nl/wp-content/uploads/2022/04/Zorg-en-voor-arbeidsmigranten-rapport-Pharos.pdf>
- Pharos. (2023a). *Cultuursensitief werken, wat vraagt cultuursensitief werken van jou?* Geraadpleegd van <https://www.pharos.nl/wp-content/uploads/2023/03/20230321-Cultuursensitief-werken.pdf>
- Pharos. (2023b). *Kinderen van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europese landen*. Geraadpleegd van <https://www.pharos.nl/factsheets/kinderen-van-arbeidsmigranten>
- Pharos. (2023c). *Zorgen om Bulgaarse zwangeren en baby's*. Geraadpleegd van <https://www.pharos.nl/nieuws/zorgen-om-bulgaarse-zwangeren-en-babys>
- Ramadanovic, E. (2016). *Afstudeeronderzoek: Emancipatie van de Bulgaarse Roma meisjes*. Geraadpleegd van <https://www.kis.nl/sites/default/files/2022-08/emancipatie-bulgaarse-roma-meisjes-afstudeeronderzoek.pdf>
- Rijksoverheid. (2023). *Coalitieakkoord*. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/regering/coalitieakkoord-omzien-naar-elkaar-vooruitkijken-naar-de-toekomst/4.-bestaanszekerheid-en-kansengelijkheid/integratie-en-inburgering>
- Rijksoverheid. (2024a). *Meldcode Kindermishandeling*. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/huiselijk-geweld/meldcode>
- Rijksoverheid. (2024b). *Registratie Niet-Ingezetenen (RNI)*. Geraadpleegd van <https://www.nederlandwereldwijd.nl/rni/wat-is-rni>
- Roseboom, T. (2022). *Gelijk goed beginnen, Succesvol bouwen aan de basis voor gezonde generaties*. Utrecht, De tijdstroom uitgeverij.
- Seidler, Y., Leeuwen, R. van, Koster, L., San, M. van, Wensveen, P. van & Jorna, P. (2019). *Monitor Sociale Inclusie (meting 4). Derde vervolgmeting naar de woon- en leefomstandigheden van Roma en Sinti in Nederland*. Geraadpleegd van https://www.kis.nl/sites/default/files/2022-06/risbo_monitor_sociale_inclusie_2019.pdf

- Sociaal en Cultureel Planbureau. (2013). *Nieuw in Nederland. Het leven van recent gemigreerde Bulgaren en Polen*. Geraadpleegd van <https://repository.scp.nl/bitstream/handle/publications/613/Nieuw%20in%20Nederland.pdf?sequence=1>
- Sollie, H., Wijkhuijs, V., Hilhorst, W., Wal, R. van der & Kop, N. (2013). *Aanpak multi-problematiek bij gezinnen met een Roma-achtergrond*. Boom Lemma Uitgevers, Meppel.
- Stichting Centraal Administratie Kantoor. (2024). *Subsidieregeling medisch noodzakelijke zorg aan onverzekerden*. Geraadpleegd van <https://www.hetcak.nl/zakelijk/regeling-onverzekerden/>
- Vereniging van Nederlandse Gemeenten. (2020). *Registratie*. Geraadpleegd van <https://vng.nl/artikelen/registratie>
- Vogels, R., De Roos, S., & Bucx, F. (2017). *Van oost naar west*. Geraadpleegd van <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2017/02/13/van-oost-naar-west>
- Willems, A. E. M., Heijmans, M., Brabers, A. E. M., Rademakers, J. (2021). *Gezondheidsvaardigheden in Nederland: factsheet cijfers 2021*. NIVEL, Utrecht.